

AKAT QHIPAR
JAKASIRINAKATAKI

KUNAYMAN SARÄWIN
JAQIR YÄQAÑ
LLIKA AMTA

PANKA QILLQT'IRINAKA:

Jilata Wilfredo Jordán, kullaka Eloísa Larrea, jilata Camilo Arratia

AMUYT'AYIR JILA KULLAKANA:

Jilata Elías Ajata, kullaka Isapi Rúa, kullaka Esther Balboa, jilata Erlan Vega, kullaka Martha Lanza, jilata Daniel Guzmán, kullaka Ida Peñaranda, kullaka Cristina Loma Aragonés, jilata Guillermo Movía

UÑAKIPT'IRINAKA:

Jilata Cristian León, kullaka Lissete Balbachan, Kullaka Lu An Méndez

PANKA WAKT'AYIRI, ASKICHT'IRI:

Jilata Marcelo Lazarte

AYMAR ARUR JAQUIPT'IRI:

Jilata Elias Ajata

**INTERNETBOLIVIA.ORG SUTIN TAMA
AGUAYO SUTIN TAMA**

2023 mara, taypi sata phaxsi

Aka kunayman saräwin jaqir yäqañ llika amtax frida de lacnic
qullqimp yanapt'ayasisaw wakt'ayawiyata.

AKAT QHIPAR
JAKASIRINAKATAKI

**KUNAYMAN SARÄWIN
JAQIR YÄQAÑ
LLIKA AMTA**

Aka qillqatax Creative Commons Attribution 4.0
Internacional (CC BY 4.0) iyawsäwimp utt'ayatawa:
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.es>

lacnic frida

ÍNDICE

1. KUNAYMAN SARÄWIN JAQIR YÄQAÑ LLIKA AMTA 3

- 1. 1. Jan kikipat uñjasita 3
- 1. 1. 1. Llikax janiw kikipat katuqatäkiti 3
- 1. 1. 2. Llikax janiw kikipat apnaqatäkiti 3
- 1. 2. Aka llika amtax kunjams wakt'ayawiyata ukxata 5
- 1. 3. Aka llika amtanx kunayman saräwiw yäqawiyata, chachar warmirus ukhamaraki 6
- 1. 4. Akan apnaqatäki uka kimsa tunu amtxat qhanancht'ata 7
- 1. 5. Aka Llika Amtan utjki uka thakhichasiñ amuyunaka 8
- 1. 6. Aka Llika Amtan utjki uka thakhichasiñ amuyunaka 9
- 1. 7. Llika yatiyäw uñstayaña, apnaqaña 15
- 1. 8. Llikan chhijit jark'aqasiña 18

2. YATICHAÑ AMTANAKA 23

- 2. 1. Yatichañ amtanaka, llika uñakipañatak ukhamarak yatiyäwinak thaqhañataki 26
- 2. 2. Yatichañ amtanaka, llika yatiyäw uñstayañampitak apnaqañampitaki 30
- 2. 3. Yatichañ amtanaka, llikan chhijit jark'aqasiñataki 34

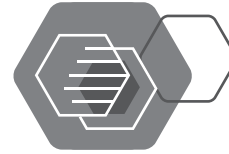

3. ANATT'ÄWINAKA, LLIKXAT YATIQT'AÑATAKI 39

- 3. 1. Anatt'äwi: jan jark'antat softwaramp jark'antat softwarampi 39
- 3. 2. T'ixintasiñ anatt'äwi: yanapkipt'asiñ utjañapataki 40
- 3. 3. Anatt'äwi: K'illim puchu 41
- 3. 4. Anatt'äwi: Decolonial machaq yänaka 43
- 3. 5. Anatt'äwi: Aruskipañ llikanakamp jakäw mayjt'ayaña 44
- 3. 6. Anatt'äwi: Kunas metadatonakaxa 46
- 3. 7. Anatt'äwi: Sapa maynin yatiyäwinakapamp yaqha kast yatiyäwinakamp uñt'aña 47
- 3. 8. Anatt'äwi: Jayatpach yatiyäwinak pichsuña, Android jawsañanak jark'aqaña 48

4. UÑAKIPAT PANKANAKAMP QILLQATANAKAMPI 49

1. KUNAYMAN SARÄWIN JAQIR YÄQAÑ LLIKA AMTA

1.1. JAN KIKIPAT UÑJASITA

Markachirinakar yatichasaw qullqichäwix jiltayañ yatita, markachirinakan juk'amp sum jakasipxañapatakis ukaw wakiskiri, ukhamarus Wuliwyax janiraw yaqhip yatxatäwinakatx yatichatäkiti. Ñanqha usux utjawiyki ukjax llikämw yatiqt'irinakarux yatichawiyapxi, ukhamarus Wuliwyax yatichäwix janiw kikipat uñjasis sarantawiykiti, jan walt'äwinakaw jichhakam utjaskaki.

1.1.1. LLIKAX JANIW KIKIPAT KATUQATÄKITI

Wuliwyax juk'amp jan kikipat llika apnaqir markanak taypinkiwä, llikäm yaticht'añatakis janirakiw akanx sum sarantatäkiti, juk'a utanakanak llikax utji, 65% markachirit juk'amp juk'anikiw llikx apnaqapxi, pata pampanakanx yamakis juk'amp juk'akiwa, 35% markachirikit juk'amp juk'anikiw llikx katuqapxaraki, ukhamw Awiya Yala Qullqichäw Uñjir Tamankirinakamp (kastill arunx CEPAL ukham uñt'ata) Jawst'asis Aruskipasiñ Walja Marka Tamankirinakamp (kastill arunx UIT ukham uñt'ata) yaqha anqa marka ulaqankirinakampix sapxaraki. 2020 maranw, ukhamätapax Wuliwyax amuyawiyata, uka marax 52% yatiqañ utanakanw jan llikäm yaticht'añ atiwiyapkiti, janiw yatichawiyapxiti, 47% yatiqañ utanax janiw yäpar llikäm x yaticht'awiyapkarakiti, Datacción ukankirinakaw ukhamx UNICEF ukankirinakatak yatxatawiyapxaraki.

Ukhamax, ñanqha usux utjawiyki ukjax llika jan utjatapatx marka irpirinakan apnaqat yatiyañ utanakanx janiw yaticht'äwimp sarantawiyatäxiti; jach'a marka thiyanakan jikxatasipki uka yatiqirinakamp pata pampankir yatiqirinakamp pisin jakasirinakampix janiw yatiqawiyapxiti.

1.1.2. LLIKAX JANIW KIKIPAT APNAQATÄKITI

Wuliwyax utanakarus jawsañanakarux llikax juk'amp puriyatäskarakiwa, ukhamarus janiw kikipat apnaqatäkiti, Yatiyipt'asiñ Aruskipt'asiñ Yänakax (kastill arunx TIC ukham uñt'ata) janiw kirkak apnaqatäkiti (Ortuño, 2022). Ukhamax pisin jakasir markachirinakax llikx janiw anchx yatiqañatak, yatiyäwinak uñjañatak, qullq apayasiñ katuqañatak, qullqichañatakix apnaqapkiti, juk'ampix qamirinakaw ukhamanax apnaqasipki. Ukhamipanw llikäm yatichañax jach'a marka thiyanakan jakasir utjäwinakampitak pata pampanakampitakix jan utjawiykiti. Jan walt'äwinakaw utjawiyi; janiw llikx uñsuñ atiwiyapkiti, llikar mantañatak alasiñx janiw atiwiyapkiti, yatichañ llikanax janiw apnaqañ atiwiyapkiti. Ukatw jupanakatakix llika apnaqan yaticht'äwinak uñstayasiñapax wakisirakixa.

Ukham amuyasaw Yatichäw Irptañ Marka Utankirinakax, 2022 maranx, Wuliwya Yatichäw Thakhichir Amtx askicht'awiyapxi. Ukanx Yatiykipasiñ Aruskipt'asiñ Yänak apnaqañatakix yaticht'äwinakax utji. Yatichirinakax juk'at juk'atw ukx yatintayasipkaraki, ukhamarus janiw marka yatiqañ utanakanax ukham yatichatäkaspati. Yaqha marka irpirinakas yaqha jaqinakan apnaqat utanakans jan qullqichir tamanakans yaqhanakas llikat juk'amp yatiqañ utjañapatakix irnaqasipkarakiwa.

Ukhamäkipanw, aka *Kunayman Saräwin Jaqir yäqañ Llika Amtax* yatintatäñapatak utt'ayata. Wakiski ukhamaks llika apnaqañ yatiñataki, llikamp yanapt'asiñ utjañapatakiwa. Wayna tawaqunakatakjam amuyt'atawa, 13 maraninakat 20 maraninakkama, Bolivian jakasipki jupanakaraki. Jakäwit amuykipt'asa, kunayman markan saräwip yäqasa, warmi chachar kikipat yäqasaw aka amtax thakhicht'ata.

Aka qillqatanx kimsa tunu amtaw utji. Uka kimsa amtax tunkar jalt'atarakiwa. Wuliwya Yatichäwin apnaqat pusi amuyurjamaw (yatiña, luraña, kankaña, amtaña) ukxatx arst'ataraki. Ukxatx Wuliwya Yatichäw Thakhichir Amtanx saräwinakasaw yaqha uraq yatiñanakamp chikax wasitat yäqasiñapa sasaw arsutaraki. Avelino Siñani Elizardo Pérez Kamachix uka pachpa amuyunirakikiwa, "saräwinakasamp yatichäw sarantayañatakix yatiñasaw uraqpachar uñt'ayaña" (2010) sasaw ukanx sata. Aka llika amtax uka pachpa amuyunirakikiwa; ukatw taqi kun yäqas qillqt'atax jalanuqt'ataraki.

**TÏR SIQI JAMUQA: KUNJAMAS
AKA AMTA QILLQATAX JALJT'ATA UKXATA**

TUNU AMTA	JALJA
LLIKA UÑAKIPAÑA, YATIYÄWINAK THAQHTAÑA	Hardware uñt'aña ukhamarak apnaqaña
	Llikar kunjamas mantaña ukxat yatiña
	Llikan yatiyäwinak thaqhaña, katjaña, uñakipt'aña
	Irnaqäwin apnaqañatak utjki uka atamir yänaka, llikan yatiykipasña
LLIKA YATIYÄW UÑSTAYAÑA, APNAQAÑA	Llika yatiyäwinak wakt'ayaña, uñstayaña, uñt'ayaña
	Llikan yatiyäwinak apnaqaña
LLIKAN CHHIJIT JARK'AQASIÑA	Llikan jan ñanqhachayasiñatak amuyt'asiña, llikan kamach t'unjirinaka
	Chhijit jark'aqasiña, llika suti, yatiyäwis jark'aqaña
	Llikan utjki uka munasiñ mirañ arxatäwinaka
	Pacha uñaqañxata

Jamuqiri: Qillqirinakan wakt'ayata.

1.2. AKA LLIKA AMTAX KUNJAMS WAKT'AYAWIYATA UKXATA

Aka amtäw wakt'ayañatakix Yatichäw Irptañ Utan qillqatanakaw uñakipt'awiyata, aka markan Jach'a Yatichañ Amtapamp kunayman chiqan yatichañatak utji uka yatichañ amtanakampiw uñakipt'awiyataxa ukhamarakiw amuyunakapas wakichäwinakapas iwxt'anakapasa, Wuliwyan yatichäw sarantayañatakix uka amtanakamp amuyunakampiw wakiskirixa.

Ukham uñakipatatx kunayman markan irnaqir irpirinakan uñt'ayat qillqatanakaw kikipt'ayañatakix uñakipt'awiyataraki, kawkirinakati llika apnaqañatak qillqatäki ukanaka ukhamarakiw aka kast qillqatanakax yaqha markankirinakas ullakipt'awiyata, akirinakawa: Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely!, ukax UNESCOniwa; Digcomp 2.2, ukax Iwruqa Ulaqankiwa; DigiMente: Educación mediática para América Latina wakichäwin Yatichañ Amtapamp Wakichäwipampi; ukhamarakiw Jawst'asis Aruskipasiñ Walja Marka Taman (UIT) llika apnaqañ yatichäwinakapasa. Wakiski ukhamarjamax uka qillqanakan jikxatawiyatäki uka amuyunakax markasan jakäwiparjamaw amuyt'awiyata, ukatw markasan jakäwiparjamax kimsa kast amtax yäqawiyataraki.

Ukham uñakipatatx, qalltañatakix mä qillqatw wakt'ayawiyaptha, uka qillqatx amuyt'ayir jila kullakanakaruw uñxatt'ayawiyapxaraktha, jupanakampiw ukxatx aruskipt'awiyata. Yatichäwit yatxatatanakamp Yatiykipt'asiñ Aruskipt'asiñ Yänakat yatxatatanakamp chachawarmijakasiñxat yatxatatanakamp kunayman saräwit yatxatatanakampiw uka amuyt'ayirinak taypinx utjawiyi. Jupanakax pusi kutw tantacht'asiwiyapxi, qillqanakat uñakipt'asaw aka amta askicht'añatakix amuyt'ayawiyapxarakitu.

Uka aruskipäwinakanw aka amtäwix nayraqatx qillqatjam utt'ayawiyata. Ukampiw yaticht'añ amtanakax wakt'ayawiyata, ukampirakiw kunati yatichatäkani ukax utt'ayawiyata. Yäpar utt'ayañatakix khithinakaruti aka amtampix yanapt'atakani jupanakaruw yaticht'awiyata (yatiqañ utanakan jikxatasipki uka maxt'a q'axu, wayna tawaqu yatiqirinakampi ukhamarak wayna tawaqunakan tamanakapampi). Tunka munisipyunw ukham yaticht'awiyata: Ayliki (Qucha Pampana), El Sena (Pandona), Uru Uruna, Chukiyawuna, Altu Patana, Villamontes (Tarijana), Concepción (Santa Cruzana), Quri Juqhu (Chukiyawuna), Trinidadampina.

Uka yaticht'äwinakanw aka Llika Amtax kunjamäñapas ukx amuyt'awiyapxtha ukhamarakiw markasan jakäwipatakjamax askicht'awiyata. Jach'a markanakanx llikar mantañas llika yänakas utjakipiniwa, ukhamarus pata pampanakanx llikarux janiw sumx mantañjamäkiti, janiw walikiti, markachirinakan tantiy jawsañanakamp iraqat chanimp alat jawsañanakampik apnaqapxi, ukhamarjamaw amuyt'ata. Uka yatichäwinakampiw aka Llika Amtäwix askicht'awiyata, ukhamarak kunjams llikar jan mantasax yatichatäspa ukas amuyt'awiyataraki. Ukhamatw askicht'at qillqatanakax wakt'ayawiyata. Ukhamax markasan Jach'a Yatichañ Amtapa, kunayman markan irnaqir irpirinakan llikachañ amuyunakapa, amuyt'ayirinakan iwxt'anakapax, amuyt'asiñatak yatiqañ utanakan yatiqir wayna tawaqunakar yatichkasa, pata pampa tamanakamp jach'a marka tamanakamp irnaqasaw askicht'at qhipa qillqatax utt'ayawiyata.

Ukhamarus, qhanancht'añaw wakisiraki: aka qillqatax janiw marka irpirinakan utt'ayatäkiti, tecnología yatichäwin utji uka amtanakamp wakichäwinakamp phuqhacht'añatakiwa, Yatichäw Irptañ Utan apnaqatäki uk phuqhacht'añataki, ukampirus TIC ukxat yatichañ munir irptañ utanakas yaqha jaqinakas jan qullqichir utanakas marka tamanakas amtanak ch'amachirinakas aka Llika Amtx apnaqapxarakispawa.

1.3. AKA LLIKA AMTANX KUNAYMAN SARÄWIW YÄQAWIYATA, CHACHAR WARMIRUS UKHAMARAKI

Llikax kunayman llikanak mayacht'asaw uraqpachanx apnaqata, ukhamax llikanx kunayman saräwinakaw jikthaptapxi. Ukhamätapatx mä markan saräwipaw yaqha markanakan saräwipat sipans juk'amp uñstaspa, juchhikiñaw utjaspa jan ukax jisk'achasiñas utjarakispawa. Ukhamarus llikanx kunayman markankirinakpuras sum apasitarakispawa, aruskipt'assnawa ukhamarakiw kikipat arxatasiñas yäqayatäspa. Kamisti Wuliwya Yatichäw Thakhichir Amtanx siski ukhamawa: "Mayninakan saräwinakap yäqasax sumaw jakasitäspa, kunayman markan markapjam amuyt'asiñatakiw kunayman saräwinakx jiwaspur yatiqsna" (2022:83). Ukatw aka qillqatanx yatichäwinak utt'ayañatakix kunayman saräwix yäqata ukhamarakiw kunayman uraqin utjki uka yatiñanakamp luräwinakamp saräwinakamp jan chhaqhtañapatakis uñt'ayañatakis llikxatx yaqhachat jaqjam amuyt'ata.

Chacha warmi uñjasitxatx akham sapxarakiristhwa: Wuliwyax llika apnaqkasax janiw kikipat uñjasitäkiti, warminakaruw jan wal uñjata; juk'ampis pata pampanakan jakasipki, ayllunakan jakasipki, pisin jakasipki jupanakaw jan wal uñjatäpxi. Jupanakarux tecnologíax janiw sum purkiti; markachäwipas saräwipas jan walt'ayatawa, ukatw ukhamaraki. Warminakamp imill wawanakampix uta uñjirjamaw sarnaqapxi, wawaniñatakikis walipkaspa ukham sarnaqapxi, markachirinakax warminakar llikan ñanqhachañ utjatapatw tecnologíat yaqhaqtat jakasipxi, qullqit pisintataw jakasipxi, yaqha jan walt'äwinakas utjarakiwa.

Jakthapir Marka Utankirinakax utjäwin jakasitxatw 2020 marakamax yatxatawiyapxi; ukanx 78% chachaw jach'a markanakanx llikar mantapxi, ukhamarus 14% warmikiw pata pampa uraqinakanx mantapxaraki sasaw saraki (León, Machaca, Méndez: 2022). Ukhamipanw aka Llika Amtawinx utjki uka yatichäwinakax warminakampin imill wawanakampin juk'amp tecnologíanak apnaqapxañapatak ch'amacht'ata.

1.4. AKAN APNAQATÄKI UKA KIMSA TUNU AMTXAT QHANANCHT'ATA

Aka Kunayman Saräwin Jaqir Yäqañ Llika Amtanx, nayrür tunu amtanx "Llika Uñakipaña, Yatiyäwinak Thaqtañxat" arsuta. Ukanx maxt'a q'axunakan, wayna tawaqunakan llikar amtañ yänakapat yatintapxañapatakiwa, hardwarampit softwarampit yatiqañ qalltapxañapataki, ukhamarakiw irnaqañ utan apnaqatäki uka atamirinaxxat yatxatapxañapatakisa; jupanakan jiskht'asis amuykipt'as yatiqapxañapataki. Aka amtax Yatichäw Irptañ Utan wakt'ayat yatichäwinak phuqhacht'añatakiwa, **Yatichañ Amtanaka: 2023 Maran Payir T'aqa Yatiqirinakataki** sutiniki uka wakichäwi; irnaqañ atamirinakampit llikampit atamir yänakampit yatichañax utjki uk phuqhacht'añataki. Ukham lurañax wakispiniwa, markachirinakaw ukx walpin mayiñ yatipxi ukata, markasan kunayman jan kikipat uñjasiñ utjatapatw ukhamäskaki ¹. Yatiykipt'asiñ Aruskipt'añ Yänakx juk'ampw khusaptayasipki, ukatw yaqha machaq amuyunakax yatichañatak utjaspa. Ukhamax akham yatiqañ qalltkasax ukanak yatintapxañapax wakiskiriwa.

Payir tunu amtax "Llika yatiyäw uñstayaña, apnaqaña" utjañapatakirakiwa. Akanx luräwinak uñstayañatak yatichasiñapatakiw ch'amacht'ataraki, ukax Wuliwya Yatichäw Thakhichir Amtan uñstaraki ukhamarakiw yaqha qhipa amtax utjaraki, "qullqichañ amtanak mayjt'ayañataki, ukhamat marka mayjt'ayañatakiraki" (2022). Markachirinakax janiw kikipat llikar mantapkiti, ukhamipanw Wuliwyax tecnologiwx katuqañax yati, janiw uñstaykiti. Ukhamax, khithinakas yatiyäw katuqañ munapxi, yatiyäwinak wakicht'ayañ munapxi uk yatxatasaw ukax mayjt'ayañ munata, aka tunu amtax ukatakiwa.

Qhipa tunu amtax "Llikan chhijit jark'aqasiña" satarakiwa. Yatichäw Irptañ Utan utjki uka yatichäwinak phuqhacht'añatakiwa; llikan chhijit jark'aqasiñxata, llikan juchachasitanaxxata, llika markachiriñxat utjki uka yatichäwinak phuqhacht'añataki. Ukarux llikan utjki uka Jaqi Arxatäwinakaw uñt'añataki, phuqhayañatakiw yatichäwix yapxatata ukhamarakiw llikan ñanqhachirinakata, chhijinakat nayrst'at jark'aqasiñatakis arsuta. Ukax mayt'a q'axunakan wayna tawaqunakan llikan sum jikxatasipxañapatakiwa. Jichhax yatitakixiwa, llikan warminakar ñanqharirinakamp juchachasirinakampix juk'ampiw taqi chiqan utjxi; ukatw yatichañas lurañas amuyt'ayañas ukhamanak jan utjañapatakiw wakisiraki.

¹ Llikx janiw kikipat katuqktanti, janiw kikipat apnaqañax utjkiti, warminakarux yaqhachatawa, janiw kikip hardwaraniktanti, yaqha jan walt'äwinakas utjarakiwa.

1.5. AKA LLIKA AMTAN UTJKI UKA THAKHICHASIÑ AMUYUNAKA

Aka Amtäwin amuyunakap qhanancht'añatakix (tunu amuyunakamp, llika yatiyäwinakampi) Wuliwyan utt'ayat amuyunakaw yäqata. Ukhamax pusi amuyuw jaqin yatiqañapatakix utji: yatiña, luraña, kankaña, amtaña. Yatichäw Irptañ Utanx mä qillqataw ukxat arsuñatakix utji, uka qillqatax Yatichäw Mayjt'ayir Thakhichäwi satawa, ukanx akhamaw qhanancht'ata:

Jakäw akham amuyt'kasax thakhichäwx mayakikaspas ukham amuyt'añarakiw wakisiraki, yant'äwimpit yatxatat amuyunakampit amuykipäwimpit luräwimpitx kunayman yaqha jisk'a amuyunakaw mayak uñstaraki, sapa amuyutakiw ukham uñsti. Ukhamatw yant'äwinx "chuyman amuyasiñamp" "lurañampix" utji; yatxatat amuyunak uñjkasax "lup'iñaw" ch'amachata; amuykipäwinx "suma sarnaqaña, mayninakamp amuyt'asiña" ukaw utji; luräwinst "machaq amuyunakamp jiwa amuyunakampiw" uñstaraki. (2014)

Ukhamatw, aka qillqatanx, sapa qhiqanx pusi amuyump sarantata: Yatxatat amuyunaka, yant'äwi, amuykipt'äwi, luräwi. Akhamawa:

Yatxatat amuyunaka: Jaqinakax yatipki uka amuyunakawa, ukhamarus uka amuyunakxatx yaticht'atarjamaw amuykipt'ataraki.

Yant'äwi: Yatxatatanakarjam jan ukax yatiqatarjam yant'añawa; yatktan ukhamarjama, jakäwin uñjasa jan ukax aliqat yant'asaw akham luratäspa.

Amuykipt'äwi: Suma sarnaqasiñataki, k'umisa, lup'ikipt'asa, markasamp saräwisamp arxataxis amuykipt'añawa, markasamp chikt'tat jakasiñataki ukhamarak sapak jakasiñataki.

Luräwi: Wakiski ukhamarjamaw uñjkañ yänakas jan uñjkañ yänakas luraña, machaq amuyunakampi, jakäw mayjt'ayañataki.

Uka pachparakiw sapa t'aqax kimsar jaljataw uñsti: qallta yatiqäwi, chika yatiqäwi, tukuy yatiqäwi. Ukhamax sapa yaticht'äwiw ch'amat janich ukhamarjam amuyt'awiyata, ukhamarjamarakiw uka kimsa kast yatiqäwix jaluñuqt'awiyata.

Ukxatx qhanacht'añaw wakisiraki, mä kast yatichäwimpis walja kast yatichäwimpis irnaqatarakispawa, janiw mun jan mun lurañatakikiti. Yatichirix kunxay yaticht'añatakix wakiskirjam amuychi ukhamarjamaw ajllt'asirakispa. Ukhamax, aka qillqatax yanapt'asiñatakiwa, ukatw kunjamas tukuyasiñapa ukax jan qhanancht'atäkiti.

Jichhax aka amtäwin kimsa tunu amuyupxatw qhanancht'atarakïni:

1.6. LLIKA UÑAKIPAÑA, YATIYÄWINAK THAQHAÑA

TËR TUNU AMTA: LLIKA UÑAKIPAÑA, YATIYÄWINAK THAQHTAÑA				
TËR JALJA: HARDWARE UÑT'AÑA UKHAMARAK APNAQAÑA				
Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
QALLTA YATIQAÑ	Jach'a atamirina, t'alpha atamirinakana, jawsañana ukhamarak yaqha kipka yänakan utji uka chiqanakw uñt'apxani.	Jawsañapw mä juk' apnaqañ yatipxani (nakht'ayaña, jiwt'ayaña, jach'at arsuayaña, jiskat arsuayaña, yaqhanakampi) Atamiripw mä juk' apnaqañ yatipxani (nakht'ayaña, jiwt'ayaña, qillqaña, achak apnaqaña, yaqhanakampi)	Kunjams markachirinakax tecnología yänak apnaqkasas yaqhachat jikkatasipxi ukxat amuykipt'apxi, jakäwiparjam saräwiparjam chacha warmi kankañaparjam yaqhachatxata.	Khithinakati markapan atamiri, t'alpha atamiri, jawsaña jan ukax yaqha kipka yänak uñt'añ munapki, apnaqañ munapki jupanakaruw yanapt'apxani.
CHIKA YATIQAÑ	Atamiriru, t'alpha atamiriru jan ukax jawsañar apkatañ yänakamp tecnologíamp uñt'apxani.	Atamirinakar, t'alpha atamirinakar, jawsañanakar apkatas apnaqañani uka yänakw apnaqapxani ukhamarak apkatapxani.	Markapan atamirina, t'alpha atamirinaka jan ukax jawsañanak apnaqañ munaski ukhamarak/jan ukax askikaspaxatw amuykipt'apxani.	Atamirinakar apkatañ yänakax kunatakisa, kunjamas apnaqaña ukxatw uñt'atanakapar yaticht'apxani.
TËR TUNU AMTA: LLIKA UÑAKIPAÑA, YATIYÄWINAK THAQHTAÑA				
2ËR JALJA: LLIKAR KUNJAMAS MANTAÑA UKXAT YATIÑA				
Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
QALLTA YATIQAÑ	Kunas llikaxa ukxat qhanancht'apxani ukhamarakiw llikamp nayratpach sarnaqatatsa Wuliwywan jichhakam luratanakatsa. Kunjams alamrinakamp (kawlimpi) jan alamrinakamp (jan kawlimpi) llikar mantañax utji ukxat yatipxani.	Kunjams uraqpachans Wuliwywans jichhakamax llikamp sarnaqawiyata ukxatw yatxatapxani jan ukax juk'achat qillqatanak qillqt'apxani. Atamirinakamp t'allpha atamirinakamp jan ukax jawsañanakampiw taqinatak jaysat Wi-Fiyäm jan ukax jark'aqat Wi-Fiyäm jan ukax kawlimp puriyat Wi-Fiyäm llikar mantapxani. Dato movilanak alasisaw jawsañanakamp jan ukax t'alpha atamirinakamp llikar mantapxani. Wi-Fi nakhtayasaw jawsañapamp jan ukax t'alpha atamiripamp yaqha jawsañan jan ukax t'alpha atamirin llikx unstayapxani. Kawlimp (mayjt'aykañ IP apnaqasa, DNS, yaqhanakampi) llikar mantkasax jan ukax jan kawlimp (router apnaqasa) llikar mantkasax jan walt'äwinakax utji ukw askicht'apxani.	Llikar mantasax markapamp saräwinakampiw mayjt'aspa, ukxatw amuyt'apxani. Nayratpach jakasir markanakan saräwipamp thakhipamp jan chhaqhtayañ munapxatapaw amuykipt'apxani.	Jichhakamax kunjams uraqpachans Wuliwywans llikampix sarnaqasita ukxatw aruskipäwinakan, yaticht'äwinakan jan ukax qhanancht'añ tantachäwinakan arst'apxani. Khithinakaruñ arxayki jupanakan amuyunakaparjama, kankañaparjamaw arst'asiñ yatipxani.

Yatigāñ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'āwi	Amuykipt'āwi	Lurāwi
CHIKA YATIOĀWI	Kunjams yaqhip markachirinakarux jakāwip uñaqas, qullqichāwip uñaqas, sarāwip uñaqasax llikax jan kikipat puriyapkiti ukxatw qhanancht'apxani.	Markachirinakan jakāwip uñaqas, qullqichāwip uñaqas, sarāwip uñaqas yaqhip markachirir llikax jan kikipat puriyatākiti ukxatw yatxatañ yatixaspa jan ukax juk'achat qillqatanak qillqt'apxani jan ukax kikipt'ayir jamuqanak wakt'ayañ yatixani.	Yaqhachat markachirinakarux kunjams llikax jan kikipat puriyatākiti ukxatw k'umis amuykipt'apxani. Llikanx kunayman sarāwimp amuyunakampiw uñt'ayata, Wuliwyan ukat sipans juk'amp mayjanaka, ukw yatixani. Llikar mantañxata, sapür apnaqañxata, markar mayjt'ayatapxatw amuyt'apxani ukhamarak amuyt'āwip arxatt'apxani, markapan utjki uka sarāwirjam ukhamarak/ jan ukax jakāwiparjamaw (thakhinakapa, sarāwinakapa, yaqhanaka) ukham lurapxani.	Jan kikipat llikx katuqapki jupanakar kikipat yāqasiñapatakiw amuyunak utt'ayapxani, yaqhachat markachirinakar yāqasaw jakāwiparjam ukham lurapxarakini.
TUKUY YATIOĀWI	Llikan yatiyāwinak kikipat uñjañxata, llika apnaqañ amuyunakampit kamachinakampit juchhikitanakw yatixani. Jan jark'antat software utjatapata, amuyunakapata, kankañanakapatw yatixani. Yaqhachatjam amuyt'asaw tecnologiyaxtq qhanancht'apxani.	Llikan yatiyāwinak kikipat uñjañxatx kunaymanaw arst'ata, llika apnaqañ amuyunakampit kamachinakampitx ukhamarakikiwa, ukanakw kikipt'ayañ yatixani. Llikar mantañataki jan ukax llika apnaqañatatakx kunayman antutpayat softwarw apnaqañ yatixani.	Llikan yatiyāwinak kikipat uñjañxata, llika apnaqañ amuyunakampit kamachinakampitx kunaymanaw arsuta, kawkirinakatī marka jakāwipamp sarāwipamp jan walt'ayapki ukanakw k'umiñ yatixani. Jan jark'antat tecnologianakamp yatiyāwinakampw uñt'ayañ munapxani.	Markapan llika apnaqañxat amuyt'atax utjki, llikar jan jark'antasis mantañxat amuyt'atax utjki ukxatw qillqt'apxani jan ukax atamirimp uñjañatak wakt'ayapxani.
TĪR TUNU AMTA: LLIKA UÑAKIPAÑA, YATİYĀWINAK THAQHTAÑA 3ĪR JALJA: LLIKAN YATİYĀWINAK THAQHAÑA, KATJAÑA, UÑAKIPT'AÑA				
Yatigāñ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'āwi	Amuykipt'āwi	Lurāwi
QALLTA YATIOĀWI	Uñakipañ llikanakax janiw thaqhan llikanakas kipkakikiti sasaw sapxani, ukw yatixani. Thaqhañ llikanakan algoritmonakamp apnaqatātap yatixani. Llikan qullqichañ yatiyāwinak utjatap yatixani ukhamarakiw payllas yatiyāw apayañxata. Llikanx kuna jan payachaskay chiqanakas utji ukw yatixani ukhamarak uñt'apxani (uñt'at tamanan llika chiqanakapa, yatiyāwinaka, yatiyirinaka)	Jupanakjamāki uka thaqhañ llikanak ajllt'asipxani ukhamarak apnaqapxani. Ajllirt'añ amuyunakampiw yatiyāwinakx thaqhtapxani (wakiskir arunak apnaqasa, chimpunakampi). Llika uñarkasax, qullqichañ yatiyāwinak uñt'añ yatixani ukhamarakiw payllas yatiyāw apayatanaka. Yatiyāwinak kikipt'ayañ amuyunak apnaqañ yatixani ukhamarakiw qillqirinakxat yatxatañs qillqirin jan k'arītapxatsa.	Kunats yaqhip markanakxata ukhamarak/ jan ukax yaqhip sarāwinakxatx juk'a yatiyāwinak utji ukxatw yatxatapxani. Llika tamanan yatiyatanakap thaqsupxani ukhamarakiw markasan utjki uka pata pampankir wali uñt'at jaqinakan yatiyāwinakaps jach'a markan uñt'at jaqinakan yatiyāwinakapsa. Janir chiqaw siskasax uñjapki uka yatiyāwinak k'umiñ yatixani ukhamarakiw juk'amp yatīñatakix yaqha yatiyāwinak thaqhtapxani.	Kunjams llikanx yaqhip markanakampit yaqhip sarāwinakampitx juk'a yatiyāwinak utji ukxatw arst'apxani ukhamarakiw uka yatiyāwinak uñt'ayañ wakisitapxatsa. Llikanx kunjams jan k'arisir yatiyirinakx jikxatapxaspa ukxatw marka masinakapar yaticht'apxani.

Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'awi	Amuykipt'awi	Lurawi
CHIKA YATIQAWI	<p>Kawkür llika chiqanakans mä kast yatiyäwinakax (yatichañxata, qullqichañxata, yatiyañxata, yatxatañxata, yaqhanakampi) utji ukw yatipxani.</p> <p>Kuna kast iyawsäwinakas llikanx utji, uka iyawsäwinakax kunatakis apnaqata ukanakw yatipxani.</p> <p>Kunas uraq katjirix ukw qhanacht'apxani ukhamarakiw kunjams ukax llikamps jan llikamps apnaqaña ukxat qhanancht'apxani.</p> <p>Imantat llika utjatap yatipxani ukhamarakiw kankañapats amuyunakapatsa.</p>	<p>Mä kast yatiyäwinipki uka llika chiqanakaruw uñakipir mantapxani ukhamarakiw jupanakatakjamäki uka yatiyäwinaks apaqt'asipxani.</p> <p>Kuna kast iyawsäwimpis yatiyäuwx katuqasipki ukw yatipxani, kuna amuyunakas uk apnaqañatakix phuqhaña uks yatipxarakiniwa.</p> <p>Kun lurañatakis uraq katjir llikanak apnaqapxani.</p>	<p>Saräwinakamp chacha warmi kankañamp uñaqas jisk'achir yatiyäwinakx janiw uñjañ munapkaniti.</p> <p>Llikan jan chhaqhtañapatakix yatiyäwinakax iyawsäwinakaniñapawa, ukw wakiskiritapjam yatipxani.</p> <p>Markachirinak taypin uraq katjir apnaqkasax kunas wali, kunas jan wali ukxatw amuykipt'apxani.</p>	<p>Mä kast yatiyäwinipki uka llika chiqanakw apthapipxani, jupanak sap apnaqañatakı jan ukax masinakapar yatiyañatakı.</p> <p>Kun lurañ wakiski ukjaw mayni sapar jan ukax waljanir uraq katjir apnaqañ yanapt'apxani.</p>
TUKUY YATIQAWI	<p>K'ari yatiyäwinak llikan utjatap yatipxani ukhamarakiw marka apnaqañ amuyunakamp qullqichañ amuyunakamp jan ukax yaqha saräwin amuyunakamp yatiyat utjatap yatipxani.</p> <p>Yatiyäwinakamp uñt'ayanakamp uñakipañ llikanak utjatap yatipxani, chiqat k'arich uk yatiñatakı.</p> <p>Kunjams saräwinakamp marka apnaqañ amuyunakamp qullqichäwimpix yatiyäwinak llikan uñt'ayañatakix yäqata ukw yatipxani.</p>	<p>Jikxatawiyatäki uka yatiyäwinak ch'amachañatakıw yaqha yatiyirinakan yatiyatap kikipt'ayapxani.</p> <p>Yatiyäwinak yäpar uñakipañatakıw wakiskir llikanak ajllt'asipxani ukhamarak apnaqapxani, kuna kastächiy yatiyäuwx ukhamarjama.</p> <p>Kunjams llikan yatiyäwinakax yaqhipat arxatasis uñt'ayata ukw amuyapxani (yaqhipar alkataykir yatiyäwinaka), kunjams uka yatiyäwinakax unjirinakan amuyup mayjt'ayaspa ukw amuyapxarakini.</p>	<p>Jakäwipatakix kunjams llikanx yaqhip yatiyäwinakax jan chiqäki jan yäpar arsutäki ukxatw amuyt'apxani.</p> <p>Kuna jan walt'aw jikxatañatakis p'arxtapxaniwa ukhamarakiw k'ari yatiyäwinak jikxatañatakix wakicht'asipxani</p> <p>Llikan utjki uka yatiyäwinakan arsutanakax sumat arsut janich ukxatw amuykipt'apxani, ukhamatw sallqa yatiyäwinakan utjki uka k'ari amuyunakamp q'iw't'at arunakamp jikxatapxani.</p> <p>Kunjams jichhax ch'ikhi atamirinakax markachirinak taypin ukhamarak saräw taypin apnaqatäspa ukxatw amuykipt'apxani.</p>	<p>Llikan uñt'ayat yatiyäwinakax k'arit janich ukxatw yatich't'añ jan ukax yanapt'añ amtapxani.</p>

ȦĪR TUNU AMTA: LLĪKA UŅĀKĪPAŅĀ, YATĪYĀWINAK THAQHTAŅĀ
 4ĪR JALJA: IRNAQĀWIN APNAQAŅĀTAK UTJKI UKA ATAMIR YĀNAKA, LLĪKAN YATĪYKĪPASĪŅĀ

YatĪqān t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'āwi	Amuykipt'āwi	Lurāwi
<p>QALLTA YATĪQĀWI</p>	<p>Atamirinakampin t'alpha atamirinakampin jawsaŅanakampin utjki uka apnaqaŅ wakichāwinak uŅt'apxani ukhamarakĪw kunjamaŅpaxisa, kunjamaŅ mayjt'ayaŅasa uks yatĪpxani.</p> <p>JawsaŅanakan ukhamarak jawsaŅan utjki uka yānakan kunayman apnaqaŅ wakichāwinakax mayj mayj apnaqaŅ utjki ukw yatĪpxani.</p> <p>Jan ch'ama yatĪyāwinak apnaqaŅ atamir yānak uŅt'apxani (jakhurinaka, jisk'a qillqt'at wakt'ayĪrinaka, wakiskir aplicacionanaka)</p> <p>LĪkan pacha tupunakax (jawsaŅan utjki, lĪkan utjki, mayachthapitanakāki ukanaka) kunjamaŅ apnaqaŅa, kunatakis wali ukxatw qhanancht'apxani.</p> <p>Kunas jank'ak qillqt'as aruskĪpasiŅaxa ukxatw qhananacht'apxani, kuna aplicacionanakas masinapak taypĪnx juk'amp apnaqata uks yatĪpxarakĪniwa.</p> <p>Imaylux kunatakis wali, kunatakis wakiskiri ukxatw qhanancht'apxani ukhamarakĪw kawĪirinakas juk'amp apnaqata ukxatsa.</p> <p>KunjamaŅ qillqtat wakt'ayaŅ yānakamp jakhŅuŅ janjanakamp yatĪyāw uŅacht'ayaŅ yānakampĪx apnaqaŅa ukw yatĪpxani, kawĪirinakas jark'antata, mawĪirinakas jan jark'antata ukanaks yatĪpxarakĪniwa.</p>	<p>AtamirĪpana, t'alpha atamirĪpana, jawsaŅapan apnaqaŅ wakichāwĪpw mayjt'ayaŅ yatĪpxani; aplicacionanakamp atamir yānakamp qhamantayaŅ ukhamarak pichŅuŅ yatĪpxani, apnaqaŅ yānakan jan walt'āwinakaps askicht'aŅ yatĪpxarakĪniwa.</p> <p>Jan ch'ama yatĪyāwinak wakt'ayaŅ atamir yānak apnaqaŅ yatĪpxani; jakhurinaka, jisk'a qillqtat wakt'ayĪrinaka, wakiskir aplicacionanaka.</p> <p>Pacha tupunak apnaqasaw pachx yāpar uŅaqasiŅpxani.</p> <p>Jank'ak qillqt'as aruskĪpasiŅ aplicacionanakampĪw qillqatanak apayapxan katuqapxani; qillqatanaka, jamuqanaka, uŅtaŅanaka, kawkhankis uka, juk'ampĪnakampw apayasĪpxan katuqapxani.</p> <p>Imaylūm qillqatanak katuqāŅa, mayjt'ayaŅa, apayaŅ yatĪpxani, kawĪir imayl apayaŅatĪ jupatakjamāki ukāmŅ yaqha qillqatanak kun yapxataŅ yatĪpxani.</p> <p>Kunayman kast qillqanakamp jisk'a jach'a qillqanakamp qillqt'asaw jark'antat wakichāwinakan jan ukax jan jark'antat wakichāwinakan qillqatanak uŅstayapxani, imapxani, mayjt'ayapxani.</p> <p>Jark'ant'at wakichāwinakans jan jark'antat wakichāwinakans jakhthapiŅ janjanak uŅstayapxani, ukarux yatĪyāwinak yapt'apxani, jan ch'ama jakhthapiŅ arunak unkw apnaqapxani.</p> <p>Jark'ant'at wakichāwinakans jan jark'antat wakichāwinakans uŅacht'ayaŅ qillqatanakw uŅstayapxani ukhamarak imapxani.</p>	<p>AtamirĪpa, t'alpha atamirĪpa jan ukax jawsaŅapa apnaqkas ukhamarak/jan ukax mayjt'ayaŅkas kunjamaŅ yaqhip arunakax juk'amp yaqat jĪkxatasa ukw amuyas k'umĪpxani.</p> <p>Jan jark'antata softwarax ukhamarak/jan ukax jark'antata softwarax kunatakis jakasiŅki ukjanx walĪspa ukxatw amuyt'apxani, amuyumpĪw kawĪirs ajllt'asĪpxarakĪni.</p> <p>Jank'ak qillqt'as aruskĪpasiŅ aplicacionanakan chĪjĪjt jark'aqasiŅa, jan yaqhanakamp uŅjayasiŅa ukanakatw amuykipt'apxani.</p> <p>LĪkan aruskĪpt'asiŅ chĪqanakanx maynĪx jupxat yatĪyasisax kunarus purt'asĪspa ukhamarak/jan ukax markapax kunarus purt'asĪspa ukxat amuykipt'apxani; imaylu, jank'ak qillqasiŅa ukanakampĪt yaqhanakampĪta.</p> <p>Warminakas chachanakas kĪkĪpat ch'ama ch'am tukkay tecnologia apnaqapxaŅapatakĪw ch'amachapxani; warminakan qillqatanak wakt'ayaŅa, jakhthapiŅ janjanaka, uŅacht'ayaŅ yatĪyāwinaka atamirĪp wakicht'ayaŅapatakĪw yaticht'aŅ mayĪpxani ukhamarak lĪkanapxaŅapatak ch'amacht'apxani.</p> <p>Qillqatanak wakt'ayaŅa, jakhthapiŅ janjanaka, uŅacht'ayaŅ yatĪyāwinak atamirĪn jan jark'antis wakicht'ayaŅxatw amuykipt'apxani.</p>	<p>Kunayman apnaqaŅ wakichāwinak kĪkĪpt'ayaŅatak aruskĪpatāki ukanakanw arst'asĪpxani ukhamarakĪw sapa apnaqaŅ wakichāwĪx kunjamaŅ walisa, kunjamaŅ jan walisa ukxats amuyapxarakĪni.</p> <p>Jan ch'ama yatĪyāwinak wakt'ayaŅ aplicacionanak apnaqaŅ yaticht'aŅatakĪw yatĪyāwinak wakt'atapxani.</p> <p>LĪkan yatĪyĪkĪpt'asiŅ yānak apnaqāŅax kunjamaŅ walisa, kunjamaŅ jan walĪrakisa ukxatw masinapakamp markapamp aruskĪpt'apxani; imaylu, jank'ak qillqasiŅa ukanakampĪt yaqhanakampĪta.</p> <p>AtamirĪnaxat yatichaŅatakĪw masinapakar ch'amachapxani; qillqatanak wakicht'ayaŅatak, jakhthapiŅ janjanak apnaqaŅatak, uŅacht'ayaŅ yatĪyāwinak apnaqaŅatakĪw ukham lurapxani ukhamarakĪw lĪkan utjki uka yatĪyĪkĪpasiŅ machaq yānak (imaylu, jank'ak qillqt'asiŅa, yaqhanakampĪ) apnaqaŅatakĪsa.</p>

Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
<p>CHIKA YATIQAWI</p>	<p>Kunas "llika qinaya" sutimp uñt'ata ukw qhanancht'apxani ukhamarakiw kunjamas ukax apnaqaña, kunas luratäspa jan luratäspa ukanaxxats qhanancht'apxarakini.</p> <p>Llikan irnaqañatakiw juk'amp uñt'at yänak uñt'apxani (uñjasis jawsasiña, qillqat ch'iqiyaña ukhamanak apnaqañ yänakamp yaqhanakampi)</p> <p>Qillqat apnaqañ yänakamp, jakhsuñ janjanakamp yatiyäwinak uñacht'ayañ wakichäwinakampix kunjamas llikan apnaqaña ukw yatipxani.</p>	<p>Jupanakatak wakiski ukhamarjamaw "llika qinay" churirinak ajllt'asipxani.</p> <p>Uñjasis jawst'asiñ aplicacionanakaruw mantapxani ukhamarak jupanakatakjam mayjt'ayapxani.</p> <p>Llikanx qillqatanakw uñjañatak ukhamarak jan uñjañatak utt'ayapxani, yaqhanakan uñjapxañapatakix ch'iqiys ch'iqiyapxarakiniwa.</p> <p>Llikan uñt'ayat qillqatanak uñjiriw mantapxani, mayjt'ayapxani jan ukax apaqapxani (qillqat yatiyäwinaka, jakhsut janjanaka, uñacht'ayañ yatiyäwinaka, yaqhanakampi).</p> <p>Llikan utjki uka qillqat apnaqañ wakichäwinakanx qillqatanakx kunayman uñtan wakt'ayañ yatipxani, jakhunak siqiktat apnaqañs jamuqanakamp k'achacht'añs yatipxarakiniwa.</p> <p>Llikan utjki uka jakhsuñ janjanakanx jupanakatakjamaw uñnaqx mayjt'ayapxani, ch'ama tukuykir jakhthapiñ arunak apnaqapxani, jan ch'ama tukuykir jamuqanak uñstayapxani.</p> <p>Llikan utjki uka yatiyäw uñacht'ayañ janjanakw jiwak janakipt'apxañapatak wakt'ayapxani ukhamarak jamuqanak uñxtañapatakis wakt'ayapxarakini.</p> <p>Sutinakw siqintat apnaqañatak wakt'ayañ yatipxani, waljaniruw imayl qillqat apayapxani; ukhamañapatakix palantillanakw jupanakatakjam wakt'ayasipxani.</p>	<p>"Llika qinayan" tecnologíamp yänakamp jank'ak jixxatañax wali jasakiki ukxatw amuykipt'apxani, jaya chiqanakxat yatintañatak ukhamarak kunayman markanakar yäqañ ch'amachañatak.</p>	<p>Masinakap taypinw atamir yänak apnaqaña, qillqat wakt'ayañ yänak apnaqañ ch'amachapxani, ukhamat kunayman amuyump yanapt'asiñatak.</p>

Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'awi	Amuykipt'awi	Lurawi
<p>TUKUY YATIQAÑ</p>	<p>Uñjasis jawst'asiñ yänakw juk'amp sum apnaqañ yatipxani, kuna jan walt'äwinakas juk'amp utjaspa uks yatipxarakiniwa.</p> <p>Qillqatanak wakt'ayañ aplicacionanakw juk'amp sum apnaqañ yatipxani.</p> <p>Qillqatanak apnaqaña, jakhsuñ janjanaka, yatiyäu uñacht'ayañ yänakw juk'amp sum apnaqañ yatipxani.</p>	<p>Yaqha uru tantacht'asiñatakiw llikanx wakt'ayasiñ yatipxani, arsuñatak uñjasiñatakiw aruskipañ yänakx askicht'añ yatipxarakini.</p> <p>Llikan tantachaskas uñstki uka jan walt'äwinakw askicht'añ yatipxani (llikax t'aqaqtqi, arsutax jan ist'aski, arsurir jan uñjaski ukhamanaka).</p> <p>Llikan utjki uka qillqat apnaqañ yänakw chiqak apnaqañ yatipxani, jupanak sapaki jan ukax yaqhanakamp yanapt'asisa.</p> <p>Jakhsuñ arunakamp macronakamp scriptanakampw jakhsuñ janjanajanx llikan apnaqañ yatipxani.</p> <p>Llikan utjki uka yatiyäu uñacht'ayañ palantillanakw jupanakatakjam askicht'apxani, anatt'añatakiw wakt'ayapxani ukhamarakiw jamuqanak uñtañanaks yapt'añ yatipxarakini.</p> <p>Qillqat apnaqañ yänakanx kunayman janjanak janjasaw irnaqañ yatipxani ukhamarakiw yaqha yatiyäwinakar mantañatakis chhiththapiñ yatipxani.</p> <p>Khust'at jamuqanakw uñstayañ yatipxani, yatiyäwinak uñakipapxani, jakhthapiñ janjanakanx macronakw yatiyäwinak justupak uñstañapatak apnaqapxani.</p>	<p>Llikan utjki uka irnaqañ yänaka, uñjasis tantachasiñ yänak apnaqañatakix qawqha qullqis munasi, kuna uñtanis apnaqatäspa, kunjams markaparux jan walt'ayaspa ukxatw amuykipt'apxani.</p> <p>Aka atamir yänakax masinakapar kikipat purispa ukw wakiskirjam amuyt'apxani.</p> <p>Ayllunakasampin markanakasampin llikan utjki uka irnaqañ yänakamp uñjasis tantachasiñ yänakamp apnaqañxatx kunayman k'umiwinakaw utji, ukanak arsur ist'añatakiw wakicht'asitapxani.</p>	<p>Llikan utjki uka irnaqañ yänakat jan ukax uñjasis tantachasiñ yänakat aruskipañatakix llikan aruskipt'añ ch'amachapxani jan ukax jikisisis aruskipt'añs ch'amachapxarakiniwa; uka yänak sapür apnaqasiñapatak, taqinin askipatak apnaqasiñapatakix ukham lurapxarakini.</p>

1.7. LLIKA YATİYÄW UŇSTAYAÑA, APNAQAÑA

2İR TUNU AMTA: LLIKA YATİYÄW UŇSTAYAÑA, APNAQAÑA TİR JALJA: LLIKA YATİYÄWINAK WAKT'AYAÑA, UŇSTAYAÑA, UŇT'AYAÑA				
Yatıqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
QALLTA YATIQAŲI	<p>Kunas llika yatiyäwıxa, kuna kankañanisa ukw qhanancht'añ yatıpxani.</p> <p>Jakaski ukjanx kunas munasi (qullqichäwına, yatıchäwına, markachäwına, yaqhanakampına) ukanakw amuyapxani, kawkirınakatı yatiyäwinak uñstayas mä juk's askichaskaspa ukanaka, ukhamarakıw khithınakarus uka yatiyäwinakx uñt'ayani uks amuyapxani.</p> <p>Llikanx kuna uñtan yatiyäwinakas apnaqata, kuna kast yatiyäwinakas utji ukanakw amuyapxani (GIF, anatt'añ aplicaciona ukanakjama); kunjamas apnaqaña, kuna kankañanisa ukanaks qhanancht'apxarakınıwa.</p> <p>Llika yatiyäwinak wakicht'ayañ (ist'aña, qillqata, jamuqa, uñtaña, GIF, yaqhanakampi) atamir yänakw kast kast amuyapxani, jan jark'antat yänaka ukhamarak jark'antat yänaka.</p> <p>Kunjams mä amtarjama, yatiyañäki uka jaqınakarjam yatiyäwıx wakicht'ayaña, kunjams tukt'ayañkamax luraña ukxatw qhanancht'apxani.</p> <p>Atamir yänak jan ukax yanapt'anak ajllt'asiñatakiw amuyt'asiñ yatıpxani, apnaqki uka yänakapana (atamirıpana, jawsañapana) jan ukax "llika qınayana", ukhamat mä kast yatiyäws kunayman kast yatiyäws wakt'ayañataki.</p>	<p>Llika yatiyäwinak (qillqata, ist'aña, jamuqa, uñtaña, yaqhanakampi) sapak wakt'ayañataki jan ukax yanapt'asis wakt'ayañatakiw atamir yänak apnaqañ yatıpxani, apnaqki uka yänakapan (atamirıpana, jawsañapana) jan ukax "llika qınayana".</p> <p>Yatiyäwinak wakt'ayañatakiw jupanakatakjam wakiski ukham uñtaniñapatakiw amtasıpxani; kuntı uñstayañ munki, khithınakarutı yatiyañ munki ukhamarjamaw ukhamx lurapxarakını.</p> <p>Ajllt'aski uka yatiyäwirjamaw kuna kast lliks yatiyañatak apnaqapxani; jark'ant'at llikanaks jan jark'antatanaks yaqha kastanaksa.</p> <p>Yatiyäwinak wakt'ayañatakıw llikanw kunayman irnaqañ amuyump qillqt'asıpxani.</p>	<p>Amuyunakaparjama, jupanakatak munaski ukhamarjama, jakaski uka chıqatakjamaw yatiyäw wakt'ayañ jan jark'antat yänak ukhamarak jark'antat yänak apnaqañxat amuykipt'apxani.</p> <p>Kunayman saräwinak (aru, sarnaqañı, uraqı, yaqhanakampi) uñt'aykir yatiyäwinak wakicht'ayañaw munasi sasaw amuykipt'axani.</p> <p>Kunjams yatiyäwinak wakt'ayas uñt'ayasax jaqınakan (masınaka, wila masınaka, yaqhanakampi) amuyupax mayjt'ayatäspa ukxatw amuykipt'apxani.</p>	<p>Kunayman saräwxata, warmxat chachat kikiptat yatiyañatakıw (arunakata, saräwinakata, ırptasıñxata, yupaychasıñxata, yaqhanakampi) mä llika chıqw uñstayasıpxani ukhamarakıw ukanx ukjat ukjat yatiyapxani.</p> <p>Kunayman markan saräwinak uñt'ayañatakıw yatiyäwinak wakt'ayañ wakiski ukxatw mayminakamp amuyt'apxani.</p>
CHIKA YATIQAŲI	<p>Kunjams llikanx algoritmonakax uñjırınaka, juk'amp uñt'ayasırınaka, yatiyäwinak ajllırapxi ukxatw qhanancht'apxani (Akhamäspawa: thaqhkas uñstıktıstı uka yatiyäwinakax janıw kikiptak taqınıtak uñstıktıstı).</p> <p>Kunas yaqhachañ amuyunakaxa, kunjams uka amuyunakax llikan uñstaspa ukxatw qhanancht'apxani.</p> <p>Kunjams llikanx yatiyäwinakax uñt'ayaña (sutınak chımpıt'aña, thaqhır llikanakan uñstaña, yaqhanakampi) ukw amuyapxani.</p> <p>Llika katuqañaxata, ukax kuna kankañanisa ukxata, llika katuqañax kunats wakiskırı ukxatw qillqt'apxani.</p>	<p>Llikan apnaqatäki uka amuyunakampıw yatiyäwinak wakt'atañ ukhamarak uñt'ayañ yatıpxani (sutınak chımpuntaña, SEO, yaqhanakampi).</p> <p>Kuna yatiyäwinakas llikanx warmır aynacht'ayır amuyunakamp jan ukax yaqha kast amuyunakampıx apnaqata ukw amuyapxani (akhamäspawa: qullqıchañ yatiyäwinakanx warmır aynacht'aykir jamuqanakamp arunakampıw yatiyata).</p> <p>Llikan yatiyäw uñt'ayasıñapatakiw iyawsapxani.</p> <p>Usurmuktat jıkkatasıpki jupanakan amuyapxañapatakiw llika yatiyäw wakt'ayañ yänak apnaqapxani (qillqatataki, ist'añatakı, uñtañatakı, GIFatakı, aynachar qillxatañatakı).</p>	<p>Llikan apnaqatäki uka yatiyañ amuyunakamp yatiyañxatw amuykipt'apxani; ukhamat kunayman saräwinaka, warmır chacharu, saräwıp kuna yatiyäwinakapamp ch'amachañatakı.</p> <p>Llikan yatiyäwinakax yaqhıp jaqıtakik juk'amp utji ukxatw k'umis amuykipt'apxani; ukham amuyasax yatiyäwinakap uñt'ayañatakıw iyawsayasıñ amtapxani.</p> <p>Llikar mantas apnaqañäki uka yatiyäwinaka, wakt'ayañ yänaka, aplicacionanakw yaqapxani ukhamarak uñt'ayapxani.</p>	<p>Llikatak yatiyäwinak wakt'ayañax utji ukjıx yanapt'asıpxanıwa, yatıpki ukhamarjamaw yanapt'apxani; kunayman saräwımp chachamp warmımp kikiptat yäqañatakı.</p>

Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
TUKUY YATIQAÑWI	Llika yatiyáwinakax kuna lurañ amuyunakampis apnaqata ukxatw qhanancht'apxani ukhamarak amuyapxani; qhan qhana arunx, kunjams unjktan uka yatiyáwinakax apnaqata ukxatw qhanancht'apxani, amuyt'apxani; juk'amp uñt'at atamir thakhichañ arunaks aytasipxarakiniwa.	Jan ch'ama apnaqañäki uka html llika yatiyáwinak uñst'ayañatak mayjt'ayañatak apnaqapxani.	Yaqhip markachirinakax juniw lliix yápar katuqapkiti, kunjams jupanakax jan ch'ama tukuykir atamir thakhichañ arunak yatiqapxaspa ukxatw amuykipt'apxani. Kunjamsatamir thakhichañ arunakax kunayman markan chimpunakapas (kipunaka, k'anatanaka, yaqhanakampi) niya kipkakipti ukw amuyapxani.	Llika chiqanaka jan ukax aplicacionanakw kuna atamir thakhichañ arunakampis uñstayapxani.
2ÏR TUNU AMTA: LLIKA YATIYÄW UÑSTAYAÑA, APNAQAÑA 2ÏR JALJA: LLIKAN YATIYÄWINAK APNAQAÑA				
Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
QALLTA YATIQAÑWI	Llikan jaqjam qamart'añatak utjki uka kamachinakw yatipxani ukhamarakiw jan arsus aruskipt'añax utjki (jamuqat ajanunakampi, hashtagampi, yaqhanakampi) uks yatipxarakini. Kunjams llikanx kunayman saräwini jaqinaka, chachanak warminaka, kunayman anta jaqinakax utji ukw amuyapxani; ukhamax llikan qamart'añax yaqha jaqinakamp qamart'añax utjki ukhamarjamarakiwa sasaw amuyapxani. Kunjams llikan jan wali yatiyáwinak utjatapatx yatiyaspa ukw yatipxani. Aruskipt'añ llikanakax janw pachpa kankañanipkiti, janw kikip kamachinakanipti, yatiyáwix janw kikipat uñjatäkiti ukw amuyapxani, khithinaruti yatiyañ munapki ukhamarjamaw ukw amuyapxarakini.	Llikans aruskipt'añ llikanakans mayninakar yáqasaw yatiyáwinak uñt'ayañax ukhamarak arst'asiñ yatipxani, llika kamachinakx phuqhaxaniwa, jan arsusisas (jamuqat ajanunakampi, hashtagampi, yaqhanakampi) kunayman saräwini jaqinak taypins arst'asipxarakiniwa. Wakisirjamäki ukjax jan wali yatiyáwinak utjatapatw yatiyañ yatipxani. Khithinaruti yatiyañ munki ukhamarjamaw kunayman yatiyáw wakt'ayañ yänak apnaqapxani ukhamarakiw aruskipt'añ llikanaks apnaqapxarakini.	Yaqhanakamp jan ñanqhachasiñataki, kunayman saräwini jaqinakar yáqañataki, warmir chachar yáqañatakix yaqhanakamp llikan aruskipt'añ tamachasiñw munapxani. Waljanir arst'aykiri, kunayman saräwin jaqinakar yáqkiri, warmir chachar yáqkir yatiyáwinak uñt'ayapki ukw yáqañ yatipxani. Kunjams llikans markasans k'ari yatiyáwinak ch'iqiyasax jan walt'äwir purt'assna ukxatw amuykipt'apxani.	Aruskipt'añ llikanakan yápar qamart'añatakiw amtanak qillqt'apxani ukhamarakiw kunjams jan wali jaqinakarux (uñsirinararu, ñanqhachirinakar, yaqhanakampiru) jaysatäspa, uñjatäspa ukatakis amtanak qillqt'apxarakini.

Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'awi	Amuykipt'awi	Lurawi
TAYPI YATIQAÑ	<p>Kuna yatiyāwis (qullqichāwita, yatichāwita, sarāwita, yaqhanakata) uñt'ayañ munasi ukw sapa kast jaqitakjam amuyt'añ yatipxani, kuna llikanakas jupanakan uñjapxañapatakix apnaqatāspa uks amuyapxarakiniwa.</p> <p>Khithinakati yatiyāwinak katuqañ munapki jupanakar yatiyañatakiw llikan utjki uka wakiskir yatiyāwinak ajllirt'añ yatipxani.</p> <p>Inak apnaqañ llikanakamp inak uñt'ayañ yatiyāwinakamp (jan payllañāki ukanaka) qullqimp apnaqañāki (payllañāki ukanaka) ukanakampw amuyañ yatipxani; ukanakax kuna kankañanipxisa, qawqha jaqirus puritāspa, qawqhakamas jaysata (akhamāspawa: khithiti juk'amp qullq payllki jupan yatiyāwipx juk'amp jaqiw uñjaspa) uks amuyañ yatipxarakiniwa.</p> <p>Kunjams llikanx yaqhanakamp aruskipañas juchhikiñas utjaspa ukw amuyapxani.</p>	<p>Kunayman yānaka, llika chiqanaka, llikanaka jan ukax jawsañanak yatiyāwinak ajllirt'añatak apnaqañ yatipxani; yatiyāw katuqañ munirinakaruw ukx uñt'ayapxarakini.</p> <p>Inak apnaqañ llinaka jan ukax payllas apnaqañ llikanakw jupanakatakjam askicht'apxani, yaqh yaqh tukuyapxani ukhamarak apnaqapxani.</p> <p>Kunayman llinakanw llika tamanak apnaqañ yatipxani.</p>	<p>Janir yatiyāwinak uñt'aykasax uka yatiyāwinakax kunja wakiskirisa ukxatw amuykipt'apxani.</p> <p>Qullqimp payllas uñt'ayat yatiyāwinakxat amuyt'apxani ukhamarak arst'apxani; uka yatiyāwinakax kunjams llikan qamart'añx mayjt'ayi ukxats amuyt'apxarakiniwa.</p> <p>Janir uñt'aykasa yatiyāwix chiqat janicha, wakiskirit janicha ukw amuykipt'apxani.</p> <p>Yatiyāwinak uñt'ayirinakan jan ukax amuyt'ayirinakan (walja jaq apnaqirinaka) luratanakapxat yatiñ munapxani; khithinakati pata pampan jakasipki ukhamarak jach'a markan jakasipki, kikipat uñjasiñ ch'amachpaki, kunayman sarāw yāqañ ch'amachapki jupanakxata.</p> <p>Llika yatiyāwinak jan llikar mantas (flashanakampi, DVDnakampi, yaqhanakampi) uñt'ayañ munapxani ukhamarakiw uka yatiyāwinakxat aruskipt'añ munapxani.</p>	<p>Kunjams llikanx yatiyāwinak uñt'ayañāspa, aruskipt'añāspa (unxtasisa saraksnawa) ukxatw amuyt'apxani; kuna yatiyāwinakas wakisi, khithinakarus yatiyañ munasi, kawkarus yatiyañ munasi ukhamarjamaw amuyt'apxarakini.</p> <p>Yatiyki jupanakampiw llikanx tamacht'asipxani; uka tamar yanapt'añatakiv ukham lurarakini.</p>
TUKUY YATIQAÑ	<p>Llikan yatiyki ukax qawha jaqirus puri ukxat yatiñatakix jakhthapit yatiyāwinak uñakipañ yatipxani, kawkirimp jakhthapiñatakix ajllt'asiñ yatipxarakiniwa.</p> <p>Yatiyāwip juk'amp jaqin uñjañapatakix kunjamas luraña ukw yatipxani.</p>	<p>Yatiyāwix qawqha jaqirus puriyata ukxat yatxatañatakix llika yānakamp jawsañ yānakampix utjiwa, ukanakw anaqañ yatipxani; jakhthapitanakx yatiyāwipxat amuyt'añatakiv uñakipapxarakini.</p> <p>Jupanakax uñstayapki uka yatiyāwinak juk'amp walja jaqin uñjañapatakiv, ch'iqiyañapatakiv ch'amachañ yatipxani.</p>	<p>Wakiski uka jaqinakar yatiyāwip puriyañatakix qawqha jaqirus yatiyāwipax puri ukhamarjamaw amuyt'apxani.</p>	<p>Kunjams yatiyāw jaqinakar puriyatat jakhthapisax amuykipt'atāspa, kunjams uka jakhthapitanakax apnaqatāspa, kunjams juk'amp khus yatiyatāspa, kunjams amuyux mayjt'ayatāspa ukxat markapan yaticht'añatakiv ch'amacht'apxani; ukhamat taqinin askipatak yatiyasiñapatakiv.</p>

1.8. LLIKAN CHHIJIT JARK'AQASIÑA

3ÏR TUNU AMTA: LLIKAN CHHIJIT JARK'AQASIÑA TÏR JALJA: LLIKAN JAN ÑANQHACHAYASIÑATAK AMUYT'ASIÑA, LLIKAN KAMACH T'UNJIRINAKA				
Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
QALLTA YATIOÄWI	<p>Llikanx kuna arxatäwinakas jaqinakatak utji ukw qhanancht'apxani (llika arxatäwinaka), kunjamas uka arxatäwinakax phuqhayaätäspa ukxats qhanancht'apxarakiniwa.</p> <p>Kunas llikan warminakar ñanqhachañaxa, kunas kamachinak t'unjañaxa, kuna kastanakas utji (qullq p'axp'aqaña, llika chiqanak aparaña, yaqhanakampi) ukxatw qhanancht'apxani.</p>	<p>Kuna pachas llikanx jaqir arxatatax t'unjata ukw qhanancht'apxani.</p> <p>Jupanak jak'anx kunanakampis warminakarux llikan ñanqhachapxi, kunanakampis kamachinak t'unjañ yatipxi ukanakw uñt'apxani (yaqha sutimp jamasat qillqaña, jiskhiqañatak wali jank'as yanapax munatäkas ukham luraña, ukhamanakamp yaqhanakampi).</p> <p>Warminakar llikan jan ñanqhachañ utjañapatakix jark'aqasiñ amuyunakampiw kuns lurapxani (llika pachpan yatiqapxaspa, irpirinakampir jilïr jaqinakampiruw yatiyapxaspa, arxatäwinak phuqhayaapxaspa, yaqhanakampi).</p> <p>K'ari sutimp llikachirinakamp chiqpachp sutimp llikachirinakampw uñt'apxani.</p>	<p>Llikan arxatasiañatak Wuliwyan utjki uka kamachinakw kikipt'ayapxani jan ukax anqa markan utjki ukanaka.</p> <p>Kunjams warminakar ñanqhachañax masinakup taypins markap taypins jichuntayata ukw k'umipxani; jan ukham utjañapatakix amuyt'añ yatipxani.</p>	<p>Jupanak jak'an jakasipki jupanakan jan chhijir puripxañapatakix amuyunak uñt'ayapxani.</p> <p>Kunjams marka taypinx llikan ñanchachañaxt yaqhip amuyux jan wal apnaqata ukxatw yaqhanakamp aruskipt'apxani.</p>
CHIKA YATIOÄWI	<p>Kunjams llikanx jilïr jaqinakax sullkanakar phiskhasiañatak arxayapxi (grooming), kunjams yatiqirinakarux jan walt'ayapxi (ciberbullying) ukxatw qhanancht'apxani ukhamarakiw yaqha kast jan walt'äwinakxatsa.</p> <p>Kunas uñisis arsuñaxa, ukham arsusax kunjams jisk'achasiñax uñisti ukxatw qhanancht'apxani.</p>	<p>Llikan kunayman jan walt'äyirinak jan utjañapatakix chhijit jark'aqasiñ amuyunakamp kuns lurañ yatipxani.</p> <p>Kunjams uñisis arsurinakatx jark'aqasitäspa ukw amuyapxani (jan walt'äyirir kutjayasa, jan walt'ayat uñjaski jupar yanapt'asa, jwasamp jichuntatäki uka jach'a jaqinakar yatiyaña, yaqhanakampi).</p> <p>Llikan uñisiñ ch'amachirinakar juchachañax kunjja walisa, kunjja jan walisa uka amuyunakw kastacht'apxani.</p>	<p>Wasitat wasitat ñanqhachañ jan utjañapatakix kuns lurapxani, ñanqhachiriruw jan walt'äyirjam amuyapxi, janw ñanqhachat jikxataski juparuxa.</p> <p>Llikan jan walt'ayat jikxatasipki jupanakarux yanapt'añ munapxani ukhamarakiw ñanqhachat jikxatasipki jupa warminakarsa; llikan ñanqhachat jikxataski juparux yanapt'añaw wakisi, janw k'umiñati sasaw amuyt'apxani.</p> <p>Kunjams llikan uñisisiñ ch'amachirinakar kutjayasax ñanqhachat uñjasipki jupanakar, taqi markpacharux yäpar ch'amachatäspa ukxatw amuykipt'as arst'asipxani.</p> <p>Uñisis arsuñax jan jark'antasis arsusiañatak arxatañax utjki ukjam amuyatäspat janich ukw amuykipt'apxani.</p>	<p>Llikan ñanqhachat uñjasipki jupanakarux yanapt'apxani.</p> <p>Yatiqañ utapan jan ukax markapanw llikan ñanqhachañ utjatapx taqinin yatipxañapatak ch'amachapxani.</p>

Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
TUKUY YATIQAŪWI	Llikan ñanqhachirinakat, warminakar ñanqhachirinakat, kamachinak t'unjirinakat jark'aqasiñatak utjki uka marka kamachinakw uñt'apxani ukhamarak ukxat qhanancht'apxani. Llikanx kunats uñisis arsusiañax ch'amachatäpacha, kunats jan walt'aykir amuyunakax ch'amachatäpacha ukw uñt'apxani.	Ñanqhatat jikxatasipki jupanakar yanapt'añatak utjki ukw ñanqhachat warminakatakjam amuyt'apxani.	Mä jaqix jan walt'äwxat yatiqañ amtaspawa ukhamarakiw janisa, ukw amuyapxani. Bolivian utjki uka kamachinakw amuykipt'as k'umiñ yatipxani; kunjams uka kamachinakax apnaqatäspa, kunas phuqhacht'añ wakisi ukanaks amuyapxarakiniwa. Llikan uñisis arsusiañax kunjä ch'amanispasa, jan walt'ayir amuyunakax kunjä ch'amanispasa ukxatw amuykipt'apxani. Jiwasat arunakasampit saräwinakasampit arsutäki ukjax juk'amp uñisisat arsuta janicha jan ukax ñanqhachañatakich arsuta ukxatw amuykipt'apxani.	Khithinakati yatiqañ utan t'aqhisipki jan ukax markapan t'aqhisipki jupanakar yanapt'añatakax llikan ñanqhachirinakar kutjayapxani.
3İR TUNU AMTA: LLIKAN CHHIJIT JARK'AQASIÑA 2İR JALJA: CHHIJIT JARK'AQASIÑA, LLIKA SUTI, YATIYÄWIS JARK'AQAÑA				
Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
QALLTA YATIQAŪWI	Kunas maynipach yatiyasiñaxa ukxatw qhanancht'apxani; maynin yatiyäwinakapa, jan yatiyakañ yatiyäwinaka, janchi yatiyäwinaka ukanakax mayjätap amuyapxani. Llikanx jiwaxsat jan yatiyasiñatakix arxatatawa, ukw yatipxani. Yaqhanakan jakäwipat (masinakasana, wila masinakasana, yaqhanakampi) llikan yatiyañax chhijiruw puriyistaspa, ukw yatipxani.	Jupanakxatw llikanx yatiyäwinakax thaqhtapxani (egosurfing); ukham jupanakxat yatiyat utjatapx yatipxant janich ukxatw amuykipt'apxani. Chhijit jark'aqkir chimpanakw uñstayasipxani ukhamarak apnaqapxani; yaqha jaysayañ amuyunaks apnaqapxarakiniwa (pä kut jaysayañaxa). Jan chhijir purisaw yaqhanakamp aruskipt'apxani (jamasat qillqt'asisa, uñjasis aruskipt'asa, yaqhanakampi), jan walt'äw utjirjamäki ukjas amuyasipxarakiniwa.	Kuns llikanx uñt'ayapxaspä, kuns janiraki ukxatw amuykipt'apxani. Kunjams jupa jak'an jakasirinakax llikanx amuyump kuns lurapxanäpa ukxatw amuykipt'apxani. Llikar mantañ chimpanax janich khithirus sañasäkiti, ukw amuyapxani. Llikan aruskipt'apxani uka jaqinakarux kunjis uñt'apxi ukxatw amuykipt'apxani. Uñt'ayktan uka yatiyäwisampix kuns mayninakax lurapxaspä uk amuyañax ch'amawa, kuna jan wals lurapxaspä, ukw amuyapxani. Jupat arxatasir jilir jaqir jiskht'asisaw kuns jupanakxat yatiyasipxani.	Llikan jan chhijir puriñatak, jupanakxat jan yatiyasiñatakix amtanak qillqt'apxani.

Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
CHIKA YATIOÄWI	<p>Kunjams llika apnaqatasax jiwasar uñaqasipkistu ukw amuyapxani.</p> <p>Kunas llikan suma jaqjam uñt'atäñaxa ukxatw qhanancht'apxani, yaqhanakarus llikanx suma jaqjam uñt'atäpchi ukax yäqarakiniwa.</p> <p>Chhijit' juk'amp jark'aqasiñataki, yaqhanakamp jan katjayasiñatakix jamast'ayir llikanakaw utji (VPN), ukxatw qhanancht'apxani.</p> <p>Kunjams aruskipañ llikanakankasax mayni marka masinakamp apasiñ yatipxi ukxatw qhanancht'apxani.</p> <p>Kunayman kast yatiyäv imantirinak utjatapw uñt'apxani.</p>	<p>Llika apnaqatapanx kunas uñaqasiski uk yatiñatakiw yatxatañ amuyunak apnaqapxani.</p> <p>Llikankañatak apnaqki uka yänakan luratanak yatxatañ yatipxani; jayatpachs yatiyäwinak pichsuñ yatipxarakiniwa.</p> <p>Jan chhijir puriñatak, llikan juk'amp jark'aqasiñatakix jamast'ayir llikanakw (VPN) apnaqañ yatipxani.</p> <p>Chhiththapinakw mayj mayj amuyapxani, https (chhijir jark'aqin) ukamp http (jan chhijit' jark'aqin) ukampi.</p> <p>Jan wali chhiththapinakw uñt'añ yatipxani.</p> <p>Kunayman kast jark'aqasiñax utjki (khusa jark'aqata, wallkha jark'aqata, juk'ak jark'aqata) ukw llikan jikxatapki uka yatiyäwinakarjam amuyañ yatipxani.</p> <p>Yaqha jaqin jamuqapa, uñitaña pa jan ukax yatiyäv ip janir uñt'aykasax kunaymanxatw amuyt'añatakix jupapach jiskht'asipxani. ²</p> <p>Kunayman kast sutimp (chiqpach sutimp k'ari sutimp jan ukax ñanqha sutimp) llikan uñtañax ³ kunja walisa, kunja jan walirakisa ukw amuyapxani.</p> <p>Llika apnaqkasax chuymapax kunjamas jikxatasi ukhamarjamaw kuna jan walt'äws amuyañ yatipxani.</p> <p>Llikan jark'aqasiñatakix wakiskir yatiyäv imantitinakw jawsañapan jan ukax atamiripan apnaqapxani.</p>	<p>Kunjams llika apnaqatasax uñaqayasisax jiwasax jan jark'aqasxtanti ukxatw amuykipt'apxani.</p> <p>Llikan jikxatasipki jupanakar yäqañatakix amuyt'asipxani.</p> <p>¿Nayax llikanx khithhithsa? sasaw amuyt'asiñatak jiskht'asipxani.</p> <p>Llikan uñt'ayapki uka yatiyävwinakax taqin uñjatawa, ukw amuyasipxani; jark'aqasiñ yänak apnaqañ wakisitapas amuyapxarakiniwa.</p> <p>Llikan jan uñt'ayasiñax khusarakisp janiraki, ukw amuyapxani.</p> <p>Llikan lurapki ukxatw walitap jan walitap amuykipt'apxani ⁴.</p> <p>Aruskipañ llikanax apnaqirist janicha, qawqha pachs ukankiristhxa sasaw jiskht'asipxani.</p> <p>Llikan sinti qamarañax jan walt'aykirispawa sasaw amuyt'asipxani.</p>	<p>Jiwasaxtx amuyumpiw kuna yatiyaña, jark'aqasiñ yänak apnaqañasawa sasaw marka masinakarparux yatich't'apxani.</p>
TUKUY YATIOÄWI	<p>Kunjams atamiri jan ukax jawsañ uñasax usuntañarus purt'asipxarakispa ukw yatipxani.</p> <p>Kunas FOMOxa (ch'usasiñ axsarañawa, inlisax Fear of Missing Out satarakiwa) ukw qhanancht'apxani; kunarus ukampix purt'assna uks qhanancht'apxarakiniwa.</p> <p>Wali khust'at yatiyäv imantirinak, llikan jark'aqasiñ amuyunakw uñt'apxani.</p>	<p>Jupanakpach yant'asiñatak ukhamarak luratanakap mayjt'ayañatakix "Llikan luratanakap amuykipt'asiñ" amuyunakampiw sarnaqapxani.</p> <p>Kunats aruskipt'añ llikar yatintañax utji ukw arst'apxani.</p> <p>Suman jakasiñatakix jawsañapanx (aliq jawsañan jan ukax pallall jawsañana) aplicacionanak apnaqapxani.</p> <p>SSL ukhamarak TLS uka jark'aqasiñ amuyunakw mä chiqat yaqha chiqat llikäm aruskipt'asiñatakix apnaqapxani.</p>	<p>Reflexiona sobre el impacto del tiempo frente a la pantalla en la salud de las personas.</p> <p>Analiza cómo las plataformas de redes sociales están diseñadas para que estemos constantemente pendientes de ellas.</p>	<p>Desarrolla actividades que le permiten concienciar a su comunidad sobre el tiempo que pasan en sus dispositivos móviles (teléfono celular o tableta) y el uso de aplicaciones de bienestar.</p>

- Jiskht'awinaka: ¿Kuns uñt'ayiristhxa? ¿Kawkins uñt'ayiristhxa? ¿Khithis uñt'ayktha ukx uñjaspa? ¿Juparux jan walt'ayasap janit kamachkasp paypachäspacha? ¿Jupampix uñt'ayañatak iyawsayasthti? ¿Yaqha najaynakampix sutinapak chimpuntañatak iyawsayasthti? Nayax janir kuns kamachkaniti sasaw amuyaskiristha, ukhamarus; masijax jan walt'aykirjant amuyasipxa? ¿Masijax kuns uñt'ayasiñap mupnacha ukxat yaqñax yathtti? ¿Yaqha jaqix akham nayxat uñt'ayaspa ukax walikiw siristhti? ¿Kunarus aka yatiyäv jupxat uñt'ayasax purt'asitäsxa? ¿Kunjams aka yatiyäv uñt'ayasax jupan jakäwipx llikan mayjt'ayatäsxa? ¿Llikan jikxatasipki jupanakax, yaqhipax, aka yatiyävwx jan walt' amuyapxaspa?
- Yaqhipax munapki uka yatiyävwinakak uñt'ayaña (Atamirimp anatañax utjki ukhamanaka saraksnawa. Masipurjam qillqt'asiñatakix, jamuqanak masinajamp wila masinakamp apayasiñatakix. Yaqhipax llikapx juk'amp suma uñaqt'atw apnaqañ yatipxi. Yaqhipan jan uñjapxanapatakix qillqanakamp jaqumanakampix uñt'ayata (awki tayka, yatichirinaka, achachil awichanaka, yaqhanakamp). Jan uñt'at sutinakampiw llikanx phisqhasinixpaspa, ñanqhachañ arunak arsunixpaspa jan ukax jan walt'ayanixpaspa. Jan uñt'atanakax jan wali amuyunixpaspa. Chiqpach jakäwipan lurañ yatipki ukxat jan yatiyasiñap munapki (amuyunaka, jan wali sawkanaka, ñanqhachañatak arsutanaka, yaqhanakamp).
- Walinaka: masinakampiw jikthaptasma, kunt'i lurkta jan ukax kunt'i amuykta ukxat jamuqanak uñt'ayasma, kusist'aykir luratanakam uñt'ayasa, jichhak luratanakax utjki ukw yatintasma. Jan walinaka: Musphijaytawwa, ukankañamax wakispinkasas ukham amuytaxa, wali khusiñammas wakiskaspa ukhamw amuyastaxa, jakäwimaw wali khusiñammas wakiskaspa ukham uñt'ayasiñas wakiskaspa ukham amuytaxa, llakisiyiristawwa. Kuna pachat'i sintpin llik apnaqta ukjax anchpinw jumxatx yatiyaxasma, jan wal amuyaxasma jan ukax ukham luratamat amtaxarakisma.

3ĪR TUNU AMTA: LLIKAN CHHIJIT JARK'AQASIŅA
3ĪR JALJA: LLIKAN UTJKI UKA MUNASIŅ MIRAN ARXATĀWINAKA

Yatiqān t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'āwi	Amuykipt'āwi	Lurāwi
QALLTA YATIQĀWI	Kunjams llikanx munasirinakax űanqhachasipti ukw qhanancht'apxani. Kunas llikanx maynipach yatiyasiűaxa ukw qhanancht'apxani.	Kunjams munasirpur llikan űanqhachasiűax utjaspa ukw amuyapxani (jawsaűananak apnaqasa, jark'antat yatiyāwinak uűantasa, uűaqaasa, yaqhanakampi). Jupanakpach yatiyasirinakatw llikan jikxatapxani.	Llikan arxatāwinak phuqhayaű munkasax munasirinakpur űanqhachasiűax utjarakispawa, ukw amuyapxani. Maynipach yatiyasisax uűit'ayassnawa, ukhamarus jan walt'āwirus purt'asiraksnawa, ukw amuyapxani. Kunjams munasirinakpurax jupanakxat yatiyasipti ukw k'umiqas amuyt'apxani.	Munasirinakpur llikan jan űanqhachasipti apatakikiw kuna lurāwinaks markapan luraű yanapt'i.
CHIKA YATIQĀWI	Kunjams "sexting" ukampix juk'ampis maynipach yatiyasiű yatipti ukw yatipxani.	Kunjams llikanx munasiűxat miraűxatx arxatāwinak phuqhasiűapatak iyawsaűa ukw amuyapxani.	Llikanx maxt'a q'axunakax munasiűxatx yatxataparakispawa, janiw kuna jan walikisa, ukw amuyapxani; ukham lurasax kuna jan walt'āwirus purt'asitāspa, kunjams uka jan walt'āwinakax jark'aqasitāspa uks yatipxarakiniwa. "Sexting" ukampix munasiű arxatāwinakax phuqhayaűtāskiwa, iyawsasaw ukampix qalltata, sapa mayniw ukham luraűx iyawsapxaspas janisa, ukw amuyapxani. Kuna pachat'i jan iyawsayasis maynir munaskir uűit'ayatāki (jamuq uűit'ayas jan ukax uűitaű uűitayasa) ukjax jupatx phiskhasitākaspa ukhamawa, kamachinakax ukhamatx t'unjatarakispawa, ukw amuyapxani. Kuna pachati maynin munasitapatx jan jupamp iyawsayasis yatiyatāki (jamuqa jan ukax uűitaűa) ukjax "sexting" luririx janiw juchanikiti, jan iyawsayasis llikan yatiyiriw juchanixa, ukw amuyapxani. Kunjams llikanx warminakarux munasiű yānakjam uűiűaű ch'amachata ukw amuyapxani.	Llikanx kuna munasiű arxatāwinakax utji ukw marka masinakarap yatiyapxani.
TUKUY YATIQĀWI	Kunjams ukhamarak kunats jan iyawsayasis jamuqanak llikan uűit'ayaűax warmir űanqhachaniākas pas ukham juk'amp yatiyata ukw qhanancht'apxani; jamasat jamuqasitanak uűit'ayā sasin kunas mun jan mun lurayata ukxats qhanancht'apxarakiniwa	Kamachinakanw wakiskir yatiyāwinak jikxatapxani ukhamarakiw llikans kamachinak uka kast űanqhachāwinak yatiyānatak jikxatapxani.	Llikan warmir űanqhachatax jakāwin warmir űanqhachaniűax utjki uka taypinkiw, ukw amuyapxani. Jan iyawsayasis jamuqanak uűit'ayaű yatipti, axsarayas mun jan mun lurayaű yatipti uk yatiyānatakikiw kamachinakat yatxataű munapxani.	Kunjams llikan warminakar űanqhachapki ukjax marka kamachinakamp llika pachp kamachinakamp yatiyatāspa ukxatw jupanak jak'an jakasirinakar yatiyapxani.

3ÏR TUNU AMTA: LLIKAN CHHIJIT JARK'AQASIÑA
4ÏR JALJA: PACHA UÑAQAÑXATA

Yatiqañ t'aqa	Yatxatat amuyunaka	Yant'äwi	Amuykipt'äwi	Luräwi
QALLTA YATIQAÑ	Pacha q'umachasax jaqirux arxatatarakiwa, llikamp atamirinakamp apnaqasax q'añuchatarakiwa (k'illim puchuyata, aliqat yänak thanthaptañapatak amtata, llikäpan q'añuchata), ukxatw qhanancht'apxani.	Pacha jan q'añuchañatakiw yänakap yäpar apnaqapxani (yänakap jiw't'ayapxani, Wi-fi jiw't'ayapxani, aplicacionanakw jan nayraqat uñstañapatak askicht'apxani, yaqhanakampi). Llikan k'illim puchuyatxatw yatiyäwinak jakaski ukjatakjam thaqhsupxani.	Markapanx jichhax kunjams tecnologíampix pachax q'añuchataški ukxatw amuykipt'apxani; jan ukhamañapatakis uka jan walt'äw askicht'añatakis amuykipt'apxarakiniwa.	Pacha jan q'añuchañatakix llikamp atamirinakamp yäpar apnaqañw markaparux amtayapxani.
CHIKA YATIQAÑ	Thantha atamirinakampix kuna yänaks luratäspa, kunjams apnaqatäspa ukw yatipxani. Kunas decolonial machaq yänakax ukw qhanancht'apxani, ukax jiwaspachan tecnologia ch'amachasiñatakiwa, janiw lwrupat purinki uka yatiñampikiti.	Thantha atamirinakampiw yaqha yänak lurapxi ukhamarak wasitat apnaqapxani. Kunayman lwrupat jan apanit tecnologia yänakatw qhanancht'apxani jan ukax apnaqapxani; markapana, utjäwipana jan ukax jupa jak'an apnaqatäki ukhamarak/jan ukax uñstayatäki ukirinaka.	Kunjams Pachamam jan walt'ayañatakix atamirinak yäpar apnaqañax wakisi ukxatw amuykipt'apxani. Markapanx kuna saräwinakas Pacha uñaqañatak utji ukxatw amuykipt'apxani. Juk'amp tecnologiyxatw amuykipt'apxani, janiw lwrupat apanitäki ukxatakxa; ukatx ukxatx juk'amp amuyt'añaw wasiki sasaw amuykipt'apxani.	Thantha atamirinakat yaqha yänak lurañatakix ukhamarak wasitat apnaqañatakix yanapt'asiñ tantachäwinak ch'amacht'apxani.

2. YATICHAÑ AMTANAKA

Nayrîr jaljan uñjawayatâki uka yatichâwinakax kuna kast yatichâwinakans apnaqatakîspawa, wali jisk'a yatichâwinakans jach'a yatichâwinakansa, TIC ukxat yatichatâki ukanakana. Aka payîr jaljanx Llika Amta uñaqasaw yatichañ amtanakax uñstayatâni.

Kuna kast yatichâw sarantayañatakis kunay wakischi ukhamarjamaw amuyt'añax munasiraki, ukax yatitakirakiwa (TIC apnaqas mä markar uñatatt'asirinak irpañ wakiski ukhamanaka), aka Llika Amta apnaqañatakix ukham wakisitap amuyañaw wakisiraki. Ukhamatw kuna tunu amtampis sarantañax wakisi ukax amuyatarakîspa ukhamarakiw kuna yatichâwinakas kunja ch'ama yatiqâwinakas uñt'ayatâni ukanakas amuyatarakîspa.

Akham amuyasa, kunatî yatichañax munaski ukhamarjamaw yatichirix kuna yatxatat amuyunakamp yant'âwinakamp lurâwinakampis apnaqañax wakisi ukx ajllirt'asirakispa. Kamistî ninkhârax sawiyatâki ukhamawa, aka Llika Amtax kuna kast yatichâwins apnaqatakîspawa, mä kast yatichañ thakhichâwimpis walja kastampis wakicht'atakîspawa. Akhamâspawa: mä tamar yaticht'añatakix 1 yatxatat amuyump 3 amuyump 1 yant'âwimp 1 lurâwimpwi apnaqañ amtatâspa jan ukax mä yatxatat amuyxat yatichañas amtatakirakîspawa.

Jichhax kunanakas mä yatichañ amtanx utjañapa ukrak uñjt'añäni:

WAKISKIR YATİYÄWINAKAMP YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQAWI: Kuna yaticht'añas wakisi jan ukax kuns mä tamankirinakax yatiqañ munapxi ukaw qillqt'aña.

TUNU AMTA: Kuna yaticht'añas wakisi ukhamarjamaw aka Llika Amtanx mä jaljas kimsas ajllt'asiña.

JALJA: Jalja uñakipatatx kunatî juk'amp yatichañ wakiski ukaw ajllt'asiñaraki.

YATIQAÑ T'AQA: Kunja ch'ama yatichâwinakampis sarantañäni ukaw amuyaña.

YATICHIRI: Yatichirin sutipa.

YATIQRINAKA: Khithinakarutî yaticht'atâni jupanakawa, ukhamarjamaw yatichâwix juk'amp sum sarantayatâspa.

YATIQAÑ PACHA: Qawqha pachas yatichatâni ukawa.

URU: Kunurus yatichatâni, kuna phaxsisas, kuna marasa ukawa.

YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKA

Yatichirix ajllt'aski uka yatichañ kunkirjam yatiqâwirjamaw yatichañ thakhichâwinakax ajllt'asiñapa; kawkiriy wakisirjamâchi, kawkiriy yatichâwipan munaski ukatakjamâchi ukw ajllt'asiñaparaki. Akanx yatichirin amuyupaw juk'ampis yäqaña, sapa mayatakix maya jan ukax walja yatichañ thakhichâwinakw ajllt'asirakispa.

Yatxatat amuyunaka

Kuna yatxatat amuyxats yaticht'atâni ukaw qillqt'asiña.

Yant'âwi

Kuna yant'âwinakas utjani ukaw qillqt'asiña.

Amuykipt'âwi

Kuna amuykipt'âwinakas utjani ukaw qillqt'asiña.

Lurâwi

Kunay luratâchini ukaw qillqt'asiña.

Akham wakt'ayasisax yäparuw yatichañ amtax phuqhatarakini; uka amtanx qawqha pachas yatichatäni, kunas yatichatäni, kuna yatichañ amtampisa, kuna yänakampisa ukanakaw qhanancht'atäni. Janiw mä khuskhak wakichañax utjkarakiti, sapa mayniw yatichañ amtx juk'amps jan juk'amps qhanancht'añ yatiraki, mayj mayj uñnaqans apnaqapxakirakiwa. Ukhamax aka yatichañ amtax janiw mä kamachikaspas ukham amuyañati, aliq amuyt'asiñatakiw walini:

YATICHAÑ AMTA

YATICHAÑ PACHA	Yatiqäwi	Yatichañ amuyu	Yatichañ yänaka

Yant'äwi: Kuna yant'äwinakas yatichkasax utjani, mä amtampikit yant'atäni jan ukax juk'ampimpicha, ukanakawa. Akx sapa yatichiriw amuyuparjamx amtarakispa.

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka: Akax yatichirin amuyuparjamaw amtatarakini.

Kunjams mä yatichäwinx mä yatichañ amtax apnaqawiyata ukw jichhax uñjañäni. Mä munisipyurux uñatatt'asirinakaw wayna tawaqunakamp llikan yanapt'ayasis irpañ munata, ukxatw yaticht'asiwiyi:

WAKISKIR YATİYÄWINAKAMP YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQAWI: Irupanar uñatatt'asirinak irpañatak utjki uka chililir yänaka
TUNU AMTA: Llika yatiyäu uñstayaña, apnaqaña
JALJA: Llika yatiyäwinak wakt'ayaña, uñstayaña, uñt'ayaña
YATIQAÑ T'AQA: Qallta yatiqäwi
YATICHIRI:
YATIQIRINAKA: Irupana wayna tawaqunaka
YATICHAÑ PACHA: 2 pacha
URU: 2/8/2023
YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKA
Yatxatat amuyunaka - Jakaski ukjax jan walt'äwinak jikxatapxani (qullqichäwina, yatichäwina, markachäwina, yaqhanakampi), ukax yatiyäwinak wakt'ayasaw mä juk's askichatarakispa ukhamarakiw yatiyäu katuqapkani jupanak ajllt'asisasa (ukaw lurapxañapatakix luratarakini).
Yant'äwi - Wakt'ayañatakix yatiyäwix kuna uñtaninisa ukw kunt' uñt'ayañ munki, khithiruti uñt'ayañ munki ukhamarjam amuyt'apxarakini.
Amuykipt'äwi - Kunayman saräwi (arunaka, thakhichäwinaka, uraqi, yaqhanakampi), chacha warmi kankaña, saräwip ch'amachañatakix llikatak yatiyäu wakt'ayañ munapxani.
Luräwi - Wakt'ayapki uka yatiyäwinak uñt'ayañatakix mä llika chiqw uñstayasini, ukanw yatiyarakini.

YATICHAÑ AMTA

YATICHAÑ PACHA	Yatiqäwi	Yatichañ amuyu	Yatichañ yänaka
20 K'ATA	Uñatatt'asirix kunanaks yatiñ muni uka.	Wakirkir jiskht'äwinak jiskht'asaw aruskipt'atani: markan uñatatt'añ chiqanaka, qurpachañ utanaka, manq'añ utanaka ukanakxata. Yatiqirinakamp tantachasirinakamp chikaw kawkha chiqanakarux uñatatt'asir saratäspa ukx qillqañ pirqan jan ukax qhana pirqan qillqt'asitäni.	Qillqañ pirqa, pirqar qhankatayañ yatiyäwi
30 K'ATA	Yatiyaw katuqirinakan munañaparjam wakt'ayat yatiyäwinaka	Akxat qhanancht'atäni: a) Llika uraq jamuqanaka ch) Aruskipañ llikanaka, (Facebook, WhatsApp, Instagram, Tik Tok, Twitter); chh) Llika chiqanaka, bloganaka, nayrst'at imaqayañ llikanaka (Booking.com, Airbnb, Expedia, TripAdvisore) ch') Jaqi apnaqirinaka, yaqha chiqanakan irpnaqir vlog apnaqirinaka. Tantachäwinkapki jupanakan munañaparjamaw kuna yatiyäwinakas markapanx wali sum katuqatäspa ukx qillqt'asipxani.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwi
10 K'ATA	Llikan uraq jamuqirinaka: Google maps ukamp OpenStreet maps ukampi	Llikan uraq jamuqirinakat arst'añaw qalltaña, Google Maps ukampit Open Street Maps ukampitw amuykipt'atäni; kunjams paypachax yatiyäwinakas jark'aqapxi, jan jark'antat chimpunakamp irnaqata, yanapt'asiñs ch'amachapxi ukxats arst'atarakiniwa.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwi
50 K'ATA	Organic Maps ukat yaticht'aña	Yatichañ qalltkas qillqt'asiwiyatäki ukhamarjamaw jawsañanakampiw Wifi ukax uñstayatäni, Organic Maps ukas qamantayatarakini, ukhamatw kawkharux uñatatt'asirinakax sarapxaspa, kawkhans qurpachasipxaspa, kawkhans manq'apxaspa ukanakax yanapt'asis chimpurt'atäni.	Jawsañamp Wifi uñstayaña. Llikan mantir jawsañanaka. Llikar mantañatak utjki uka jawsañanaka.
10 K'ATA	Tukuya	Uraq jamuqan chimp't'atäki ukanakaw uñacht'ayatäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwi

Yant'äwi:

Qawqha aplicaciones apaqasita ukxata (yant'äwi), Google Maps ukampit Organic Maps ukampit amuykipt'ayaña, qawqha chiqs Open Street Mapsan yapt'ata ukxats ukhamaraki.

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka:

Castillo, Rocio; Mamani, Aleida (2016). Estrategia de promoción turística para el municipio de Urupana. La Paz: UMSA. Aka chiqan jikxatata: <https://repositorio.umsa.bo/handle/123456789/11370>

Juk'amp suma wakicht'asiñatakix, jichhax yaqhip yaticht'añ amtanak uñjt'añäni, aka Llika Amtan kimsa tunu amtaparjam amuyt'atawa:

2.1. YATICHAÑ AMTANAKA, LLIKA UÑAKIPAÑATAK UKHAMARAK YATİYÄWINAK THAQHAÑATAKI

WAKISKIR YATİYÄWINAKAMP YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQAŪI: Llikat yatiqañ yatichäwi
TUNU AMTA: Llika uñakipaña, yatiyäwinak thaqhaña
JALJA: Irnaqäwin apnaqañatak utjki uka atamir yänaka, llikan yatiykipasiña
YATIQAÑ T'AQA: Qallta yatiqäwi
YATICHIRI:
YATIQRINAKA: Benin ch'amachir warminaka
YATICHAÑ PACHA: 2 pacha
URU: 3/10/23
YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKA
Yatxatat amuyunaka -Kunas qillqt'asis jank'ak aruskipt'añaxa ukw qhanancht'apxani; jupanakax jakasipki ukjanx kawkiir aplicacionanakas juk'amp apnaqata uks yatipxarakiniwa.
Yant'äwi -Jank'ak aruskipt'ayir aplicacionanakampiw qillqatanak apayapxani ukhamarak katuqapxani; qillqatanaks jamuqanaks uñtañanaks kawkhans jikkatasi uks yaqhanaks apayañ yatipxarakiniwa
Amuykipt'äwi -Jank'ak aruskipt'ayir aplicacionanakax kunja jark'aqatasa ukxtw amuykipt'apxani.
Luräwi -Imaylu, qillqt'as jank'ak aruskipt'asiña uka kast aruskipt'añ llika yänaxatw jakaski ukjans markapans aruskipt'apxani; kunja walisa, kunja jan walisa ukanakxata.

YATICHAÑ AMTA

YATICHAÑ PACHA	Yatiqäwi	Yatichañ amuyu	Yatichañ yänaka
5 K'ATA	Yatiqirinakar katuqt'atäni, amuyunak phuqhañax utjki ukxatw arsutäni.	Yaticht'äwir purt'irinakaruw katuqt'atäni; 4 tantachäwinx kunjamas yaticht'atäni, kuna amtanakas phuqhasiñapa ukaw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwi
15 K'ATA	Uñt'asiñampitak aruskipt'añ qalltañampitakiw anatt'atäni.	Picharasiñ laphi maynit maynit churasipxam, mä jisk' wikhaqasipxam sasaw tantachasirinakarux mayitäni. Ukaxt, sapa wikhaqat laphirux sapa mayniw jakäwipxat mayninakar yatiyañatak qillqt'arakini.	Picharasiñ laphi
15 K'ATA	Kunjams llikankkasax amuyasipxi uk yatiñatakikiw anatt'ayatäni.	Mä aru arsu jan ukax pä aru arsu aka jiskht'äwinak jawsapxam sasaw tantachasirinakarux satarakini: - ¿Kunjams llikankkasax amuyasta? - ¿Kunas llikan jumatakix juk'amp khusa? - ¿Kunas llikanx jumatakix juk'amp jan wali? Tantachasirinakax mä jach'a laphiruw jisk'a laphinax lip'irayapxarakini.	Tarjetas de colores Marcadores o bolígrafos 2 hojas de papelógrafos
30 K'ATA	¿Kunjamas llikax apnaqata?	Jisk'a laphinakaw tantachasirinakar churatäni, ukanx kunjams yatiyäwix mä chiqat yaqha chiqar puri ukxatw yatiyatäni. ⁵ Tantachasirtinakarux jumanakax kunjams yatiyäwix sarpacha ukhamw uka jisk'a laphinax amuyunakamarjam siqik uskt'apxäta sasaw satäni. Ukaxt pirqar qhankatayasaw kunjamas llikanx yatiyäwix apnaqata ukxat qhanancht'atäni, kunas "llika qinaya" sata ukxatw juk'amp qhanancht'atarakini.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwi
25 K'ATA	Datonak alasiña, meganak apnaqaña	Kunjams datonakampix llikax apnaqaña ukxatw qhanancht'atäni. Kunjams tarjetanakampix jawsañatak alasiñaspä, kunjams meganakax alasiñaspä ukw yant'as yant'as qhanancht'atäni. Kunayman kast alasiñas llikaniñatakix utji, kunjams ukanakax juk'amp sumx apnaqatäspa ukxats qhanancht'atarakiniwa.	Jawsañ tarjetanaka, tantachasirinakan jawsañanakapa
15 K'ATA	Samart'äwi		
45 K'ATA	Aruskipt'asiñ aplicacionanaka (WhatsApp, Telegram, Signal)	Kunanakati WhatsAppn utji taqi ukanak uñsupxani; qillqatanak apayaña, ist'añanaka, uñjasis jawsasiña, qillqatanak apkataña, kawkhans jikkatasita uk yatiyaña, yaqhanakampi. Tamanakanakañas qhanancht'atarakiniwa. Aka aplicacionanx kunjamax jark'aqasitäspa, kunjamats jan chhijir purt'asitäspa ukas uñsutarakiniwa.	WhatsApp, Telegram, Signal apnaqañatak qillqata. Pirqar qhankatayañ yatiyäwi, pirqar qhankatayañ yänaka. Jawsañanakamp créditompi.
50 K'ATA	Jawsañ apnaqañatak uñsuña	Akhamanakaw uñakipt'atäni: - Jamuqaña, uñtañ waruqaña. - Qillqatanak jikxataña. - Uñt'atanakan sutinakap jikxataña, qillqt'asiña. - Ist'añ apnaqaña. - Uñstanki uk mayjt'ayaña (qillqatanak jach'aptayaña, saminak utt'ayaña). - Jawsañ jan phuqhranttañatakix aplicacionanakamp qillqatanakamp jamuqanakamp pichsuña. - Jawsañ qhispiñun uñstanki uk jamuqaña.	Jawsañanakamp créditompi. Pirqar qhankatayañ yatiyäwi, pirqar qhankatayañ yänaka.

Yant'äwi: Qawqha qillqt'atanakas aruskipt'asiñatak apayata ukxata

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka: Yatichirin wakt'ayat yänaka

5 Llika apnaqañax yatichañatak laphinakax Instituto de Género y Tecnología de Tactical Tech sutin yatiqañ utankiwa: Aka chiqan jikkatatawa: <https://es.gendersec.train.tacticaltech.org/>

WAKISKIR YATIYÄWINAKAMP YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQAŴI: Imayl apnaqaña
TUNU AMTA: Llika uñakipaña, yatiyäwinak thaqhaña
JALJA: Irmaqaŵin apnaqañatak utjki uka atamir yänaka, llikan yatiykipasiña
YATIQAÑ T'AQA: Qallta yatiqäwi, chika yatiqäwi
YATICHIRI:
YATIQRINAKA: Quri Juqhu wayna tawaqunaka
YATICHAÑ PACHA: 2 pacha
URU: 2/8/2023
YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKA
Yatxatat amuyunaka - Imaylux kunatakis wali, kunatakis wakiskiri ukxatw qhanancht'apxani ukhamarakiw kawkirinakas juk'amp apnaqata ukxatsa, kunjams qullqichapxi ukats qhanancht'apxarakini. - Llikan irnaqañatakiw juk'amp uñt'at yänak uñt'apxani (uñjasis jawsasiña, qillqat ch'i qiyaña ukhamanak apnaqañ yänakamp yaqhanakampi)
Yant'äwi - Imaylüm qillqatanak katuqña, mayjt'ayaña, apayañ yatipxani, kawkir imayl apayañati jupatakjamäki ukämw yaqha qillqatanak kun yapxatañ yatipxani. - Llikanx qillqatanak uñjañatak ukhamarak jan uñjañatakiX utt'ayapxani, yaqhanakan uñjapaxñañatak ch'i qiyis ch'i qiyapxarakiniwa.
Amuykipt'äwi - Llikan aruskipt'asiñ chiqanakanx maynix jupxat yatiyasisax kunarus purt'asispa ukhamarak/jan ukax markapax kunarus purt'asispa ukxat amuykipt'apxani; imaylu, jank'ak qillqasiña ukanakampi yaqhanakampita. - "Llika qinayan" tecnologiamp yänakamp jank'ak jixxatañax wali jasakiki ukxatw amuykipt'apxani, jaya chiqanakxat yatintañataki ukhamarak kunayman markanakar yäqañ ch'amachañataki.
Luräwi - Atamirinakxat yatichañatakiw masinakapar ch'amachapxani; qillqatanak wakicht'ayañataki, jakhthapiñ janjanak apnaqañataki, uñacht'ayañ yatiyäwinak apnaqañatakiw ukham lurapxani ukhamarakiw llikan utjki uka yatiykipasiñ machaq yänak (imaylu, jank'ak qillqt'asiña, yaqhanakampi) apnaqañatakisa. - Masinakap taypin atamir yänak apnaqaña, qillqat wakt'ayañ yänak apnaqañ ch'amachapxani, ukhamat kunayman amuyump yanapt'asiñataki.

YATICHAÑ AMTA

YATICHAÑ PACHA	Yatiqäwi	Yatichañ amuyu	Yatichañ yänaka
10 K'ATA	Katuqt'äwi	Uñt'ayasitäniwa ukhamarakiw katuqt'asitäni.	Arsuñ yänakaA
40 K'ATA	Llik uñaraña	Kunas uñakipayir llika yänakaxa, kunas yatiyäw thaqhir llikaxa, kunas aplicacionaxa ukanakxatw qhanancht'atäni. Yatiyäwinakaw thaqhañ yant'atäni; kunjamas llikan uñarasax llika pachpan imasi ukaw qhanancht'atäni; kuna pachati jan jupanakankki uka yänakamp llikar mantapki ukjax kunjamas jan katjayasis yatiyäwix thaqhatäspa ukaw yant'atäni. Yatiyäwinakaw thaqhañ yant'atäni ukhamarakiw chhiththapinak waruqas mayamp uñstayatäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka. Uñakipayir llika yänak apnaqañxat qillqt'ata. Jawsañanaka, llikar mantaña.
40 K'ATA	Gmailan imaylunak apnaqaña	Kunas imayluxa ukaw qhanancht'atäni, imayl wakt'ayañax yaticht'atäni. Mayjt'ayañatakiw kunayman kast qhanancht'äwinakax uñt'ayatäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka. Imayl apnaqañxat qillqt'ata. Jawsañanaka, llikar mantaña.
15 K'ATA	Samart'äwi		
30 K'ATA	Gmailan imaylunak apnaqaña.	Qillqatanak yapxatasax, jamuqanak yapxatasaw mä imayl qillqatax wakt'ayatäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka. Imayl apnaqañxat qillqt'ata. Jawsañanaka, llikar mantaña.
45 K'ATA	Google Drive, llika qinayañ yatiyäwinak apkataña.	Kunjams yatiyäwinakax llika qinayañ uñstayatäspa ukxatw qhanancht'atäni. Kunas Google Drivaxa, kunanakas ukan luratäspa ukxats qhanancht'asirakiniwa. Mä yatiyäw uñstayañax yant'atäni ukhamarakiw yatiyäwinak apkatañax thaqhtañisa.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka. Imayl apnaqañxatqillqt'ata. Jawsañanaka, llikar mantaña.

Yant'äwi: Kunjamas llikax apnaqata, kunjams yaticht'awiyatäki uka llika apnaqañ arunakax apnaqata uk uñaqasaw yant'añax utjani.

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka: Yatichir pachpan wakt'ayata

WAKISKIR YATIYÄWINAKAMP YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIOÄWI: Jawsañamp yatiqirinakar yaticht'aña ukhamarak yatxatayaña
TUNU AMTA: Llika uñakipaña, yatiyäwinak thaqhtaña
JALJA: Irnaqäwin apnaqañatak utjki uka atamir yänaka, llikan yatiykipasiña
YATIOQAÑ T'AQA: Chika yatiqäwi, tukuy yatiqäwi
YATICHIRI:
YATIOQIRINAKA: Estrella del Sur tamankir wayna tawaqunaka, Uru Uruna
YATICHAÑ PACHA: 2 pachamp 30 k'atampi
URU:
YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKA
Yatxatat amuyunaka - Qillqatanak wakt'ayañ aplicacionanakw juk'amp sum apnaqañ yatipxani. - Qillqatanak apnaqaña, jakhsuñ janjanaka, yatiyäu uñacht'ayañ yänakw juk'amp sum apnaqañ yatipxani..
Yant'äwi - Llikan utjki uka qillqat apnaqañ yänakw chiqak apnaqañ yatipxani, jupanak sapaki jan ukax Yaqhanakamp yanapt'asisa.
Amuykiptäwi - Aka atamir yänakax masinakapar kikipat purispa ukw wakiskirjam amuyt'apxani.
Luräwi - Llikan utjki uka irnaqañ yänakat jan ukax uñjasis tantachasiñ yänakat aruskipañatakwi llikan aruskipt'añ ch'amachapxani jan ukax jikisisis aruskipt'añs ch'amachapxarakiniwa; uka yänak sapür apnaqasiñapataki, taqinin askipatak apnaqasiñapatakiw ukham lurapxarakini.

YATICHAÑ AMTA

YATICHAÑ PACHA	Yatiqäwi	Yatichañ amuyu	Yatichañ yänaka
10 K'ATA	Yatichäwimp yatichirinakamp uñt'ayaña	Walik jutapxtaxa sasaw tantachasirinakar katuqt'atäni. Kunjamas yatiqatäni, kuna amtampisa ukanakaw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka.
15 K'ATA	Yanapt'asiñatak anatt'aña.	Sapa tantachasiriw uñt'ayasini; arsuñ tukuykasax yaqharuw ch'anekh llika uñtaniñapatak churxani. Taqit uñt'ayasapxani ukjax maynit maynitw ch'akhx khiwthapiñatak churasipxani. Ukhamatw maynit maynikam yanapt'asipxani.	Ch'ankha
20 K'ATA	Llikan yanapt'asiñ yänaka	Kunas "llika qinayaxa", kuna kastanakas utji ukxatw qhanancht'atäni. Llikan utjki uka yanapkipt'asiñ yänakxata, yaqhip aplicacionanaxata, taqi ukanakan kankañapxats qhanancht'atarakiniwa.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka.
30 K'ATA	Llikan qillqat wakt'ayañ yänaka (Gdocs), uñtanak mayjt'ayaña	ikan utjki uka qillqat wakt'ayañ yänakaw yant'atäni, Gdocs ukamp yaqh ajan jark'antat softwarampiw apnaqatäni. Tam tam sartayasaw (janir qalltkasaw tamacht'atäni) yanapt'asis mä qillqatax wakt'ayatäni, taqiniw ukw apnaqapxani.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka.
30 K'ATA	Ch'ikhi atamirinaka: - Jichha pachatakjam markas taypin saräwis ch'ikhi atamirinak apnaqaña - ChatGPT apnaqaña	Kunas chikhi atamirinakaxa, kunjams ukanakax yatichkasax apnaqatäspa ukxatw nayraqatax qhanancht'atäni. ChatGPT ukaruw qillqantayasipxani, uk apnaqañw yant'apxani.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka.
30 K'ATA	ChatGPT ukamp yanapt'asis irnaqaña	Tam tamaw ChatGPT, Gdocs apnaqañax yant'atäni. "¿Ch'ikhi atamirinakax kunja walis yatichañatakixa?" sasin jiskht'asisaw mä aru tama qillqt'ayatäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka.

Yant'äwi: Kunjams Gdocs ukamp ChatGPT ukampix atamirir qamantayaña ukhamarak apnaqaña ukxatw yant'ayatäni (yant'äwi); ch'ikhi atamirinakat arsusax lup'ikipt'atäniwa (amuykipt'äwi), tamachasisaw aru tamax qillqt'ayatäni (luräwi).

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka: Yatichir pachpan wakt'ayata

2.2. YATICHAÑ AMTANAKA, LLIKA YATİYÄW UÑSTAYAÑAMPITAK APNAQAÑAMPITAKI

WAKISKIR YATİYÄWINAKAMP YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQAWI: Llikatak GIF wakt'ayaña
TUNU AMTA: Llika yatiyäu uñstayaña, apnaqaña
JALJA: Llika yatiyäwinak wakt'ayaña, uñstayaña, uñt'ayaña
YATIQAÑ T'AQA: Qallta yatiqäwi
YATICHIRI:
YATIQRINAKA:
YATICHAÑ PACHA: 2 pachamp 30 k'atampi
URU: 1/07/2023
YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKA
Yatxatat amuyunaka <ul style="list-style-type: none">- Llikanx kuna uñtan yatiyäwinakas apnaqata, kuna kast yatiyäwinakas utji ukanakw amuyapxani (GIF, anatt'añ aplicaciona ukanakjama); kunjamas apnaqaña, kuna kankañanisa ukanaks qhanancht'apxarakiniwa.- Llika yatiyäwinak wakicht'ayañ (ist'aña, qillqata, jamuqa, uñtaña, GIF, yaqhanakampi) atamir yänakw kast kast amuyapxani, jan jark'antat yänaka ukhamarak jark'antat yänaka.- Kunjams mä amtarjama, yatiyañäki uka jaqinakarjam yatiyäwix wakicht'ayaña, kunjams tukt'ayañkamax luraña ukxatw qhanancht'apxani.- Jakaski ukjanx kunas munasi (qullgichäwina, yatichäwina, markachäwina, yaqhanakampina) ukanakw amuyapxani, kawkirinakati yatiyäwinak uñstayas mä juk's askichaskaspa ukanaka, ukhamarakiw khithinakaruz uka yatiyäwinakx uñt'ayani uks amuyapxani.
Yant'äwi <ul style="list-style-type: none">- Llika yatiyäwinak sapak wakt'ayañataki jan ukax yanapt'asis wakt'ayañatakiw atamir yänak apnaqañ yatipxani, apnaqki uka yänakapana (atamiripana, jawsañapana) jan ukax "llika qinayana".- Yatiyäwinak wakt'ayañatakix jupanakatakjam wakiski ukham uñtanñapatakix amtasipxani; kunt'i uñstayañ munki, khithinakaruti yatiyañ munki ukhamarjamaw ukhamx lurapxarakini.- Ajllt'aski uka yatiyäwirjamaw kuna kast lliks yatiyañatak apnaqapxani; jark'ant'at llikanaks jan jark'antatanaks yaqha kastanaksa.
Amuykipt'äwi <ul style="list-style-type: none">- Amuyunakaparjama, jupanakatak munaski ukhamarjama, jakaski uka chiqatakjamaw yatiyäu wakt'ayañ jan jark'antat yänak ukhamarak jark'antat yänak apnaqañxat amuykipt'apxani.- Kunayman saräwinak (aru, sarnaqäwi, uraqi, yaqhanakampi) uñt'aykir yatiyäwinak wakicht'ayañaw munasi sasaw amuykipt'axani.
Luräwi <ul style="list-style-type: none">- Kunayman saräwxata, warmxat chachat kikipat yatiyañatakix (arunakata, saräwinakata, irtasiñxata, yupaychasiñxata, yaqhanakampi) mä llika chiqw uñstayasipxani ukhamarakiw ukanx ukjat ukjat yatiyapxani.

YATICHAÑ AMTA

YATICHAÑ PACHA	Yatiqäwi	Yatichañ amuyu	Yatichañ yänaka
10 K'ATA	Yatichäwimp yatichirinakamp uñt'ayaña	Walik jutapxtaxa sasaw tantachasirinakar katuqt'atäni. Kunjamas yatiqatäni, kuna amtampisa ukanakaw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka.
15 K'ATA	Anatt'äwi, jan jark'antat softwarampit jark'antat softwarampit yatiqañataki	Yatiqirinakax phisqharuw t'aqxatäni, sapa tamatx mayniw laphillanak apsur mistuni. Pä kast laphillaw utjani; jaqhipax lastik manqhankaniwa, ukanakax janiw mayjt'ayañäkiti, yaqhanakast jan lastikunirakiw mayjt'ayañatak utjani. Ukham lurasaw jan jark'antat softwarampit jark'antat softwarampit amuykipt'atäni.	Kunayman samini qillqxatat laphillanaka
20 K'ATA	Qhanancht'äwi, jan jark'antat softwarampit jark'antat softwarampita	Jan jark'antat softwarampit jark'antat softwarampit qhanancht'atäni. Kawkür aplicacionanakas utji, kawkürinakas jan jark'antat utjaraki ukanakaw kikipt'ayas qhanancht'atäni. Qhiparux Canvaw uñt'ayatarakini, akürix jark'antat softwaraniw sasaw qhanancht'atäni, yaqhanakax utjarakiwa sasins satarakiniwa (jichhax jark'antatpachas Canvax wali apnaqatawa, jasak apnaqkañarakiniwa, ukatw yaticht'atarakini).	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka
10 K'ATA	Atamirir Canva qamantayaña	Kunjamas Canvax qamantayaña ukaw qhanancht'atäni. Ukatx Canva qamantayapxam sasaw yatiqirinakar satäni.	Sapa maynin jawsañapa, pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka
40 K'ATA	Yant'as yatiqt'aña	"Llikax taqiniñapatakiwa" sasaw Canva apnaqañax yatiqirinakamp yant'atäni. Pirqar yatiyäwinak qhankatayasaw k'achhat k'achhat qhanancht'atäni, maynit maynits yaticht'atarakiniwa.	Sapa maynin jawsañapa, pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka
15 K'ATA	Samart'äwi		
35 K'ATA	Lurat uñt'ayaña	Tukt'ayatatz GIFax imatäxarakiniwa, ukatx aruskipt'añ llikanakan uñt'ayatäni.	Sapa maynin jawsañapa, pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka

Yant'äwi: Jan jark'antat softwarampit jark'antat softwarampitx amuykipt'atäniwa ukhamarakiw aruskipt'atäni. Canvax kunjams qamantayaña, kunjamas apnaqaña ukxatw yant'ayatäni, jan jark'antat softwarampit jark'antat softwarampax taqiniñpax apnaqatäni. Kuna pachatü luratapx (munapxchi ukax) aruskipt'añ llikanakan uñt'ayapkani jan ukax WhatsAppm apayapkani ukjas uñakipt'atarakiniwa.

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka: Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, aka yaticht'äwitak wakt'ayata.

WAKISKIR YATIYÄWINAKAMP YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQAÛWI: Blogan qillqat uñstayaña
TUNU AMTA: Llika yatiyäu uñstayaña, apnaqaña
JALJA: Llika yatiyäwinak wakt'ayaña, uñstayaña, uñt'ayaña
YATIQAÑ T'AQA: Qallta yatiqäwi
YATICHIRI:
YATIQIRINAKA: Altu Patan jach'a yatiqañ utan yatiqir wayna tawaqunaka
YATIQAÑ PACHA: 2 pachamp 20 k'atampi
URU: 14/07/2023
YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKA
<p>Yatxatat amuyunaka</p> <p>- Llikanx kuna uñtan yatiyäwinakas apnaqata, kuna kast yatiyäwinakas utji ukanakaw amuyapxani (GIF, anatt'añ aplicaciona ukanakajama); kunjamas apnaqaña, kuna kankañanisa ukanaks qhanancht'apxarakiniwa.</p> <p>- Kunjams mä amtarjama, yatiyañäki uka jaqinakarjam yatiyäwix wakicht'ayaña, kunjams tukt'ayañkamax luraña ukxatw qhanancht'apxani.</p> <p>- Jakaski ukjanx kunas munasi (qullqichäwina, yatichäwina, markachäwina, yaqhanakampina) ukanakaw amuyapxani, kawkirinakatäi yatiyäwinak uñstayas mä juk's askichaskaspa ukanaka, ukhamarakiw khithinakarur uka yatiyäwinakx uñt'ayani uks amuyapxani.</p>
<p>Yant'äwi</p> <p>- Llika yatiyäwinak (qillqata, ist'aña, jamuqa, uñtaña, yaqhanakampi) sapak wakt'ayañataki jan ukax yanapt'asis wakt'ayañatakiw atamir yänak apnaqañ yatiqixani, apnaqi uka yänakapana (atamiripana, jawsañapana) jan ukax "llika qinayana".</p> <p>- Yatiyäwinak wakt'ayañatakiw jupanakatakjam wakiski ukham uñtaniñapatakiw amtasipxani; kunt'i uñstayañ munki, khithinakaruti yatiyañ munki ukhamarjamaw ukhamx lurapxarakini.</p>
<p>Amuykipt'äwi</p> <p>- Kunayman saräwinak (aru, sarnaqäwi, uraqi, yaqhanakampi) uñt'aykir yatiyäwinak wakicht'ayañaw munasi sasaw amuykipt'apxani.</p>
<p>Luräwi</p> <p>- Kunayman saräwxata, warmxat chachat kikipat yatiyañatakiw (arunakata, saräwinakata, irptasiñxata, yupaychasiñxata, yaqhanakampi) mä llika chiqw uñstayasipxani ukhamarakiw ukanx ukjat ukjat yatiyapxani.</p>

YATICHAÑ AMTA

YATICHAÑ PACHA	Yatiqäwi	Yatichañ amuyu	Yatichañ yänaka
10 K'ATA	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka	Walik jutapxtaxa sasaw tantachasirinakar katuqt'atäni. Kunjamas yatiqatäni, kuna amtampisa ukanakaw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka
30 K'ATA	Kunats yatiyäwinakax wakt'ayaña ukxata	Kunas jupanakaxtxa llikan jan yatiyat utjki ukxatw taqinimp aruskipt'as qillqt'atäni. Kunats uka yatiyäwinakax wakt'ayañ wakisi ukxatw amuykipt'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka
20 K'ATA	Kunats llikanx qillqat yatiyäwinakax wakt'ayaña, kunjams wakt'ayaña ukxata	Llikanx kunats qillqatanak utjañapax wakiskiri ukxatw qhanancht'atäni ukhamarakiw kawkiir llika chiqanakas juk'amp apnaqata ukxatsa.	Pirqar qhankatayañ yänaka, jawsaña
50 K'ATA	njams llikatakix qillqt'aña ukxata	Llikatakix kunjamas qillqt'añ wakisi ukaw yaticht'atäni (qalltkasax juk'amp wakiskir yatiyäwi, p'iqinchax qawqch'añapasa, thaqhir llikanakan uñstaña). Qillqañamp laphir qillqt'asaw yant'atarakini (kimsa t'aqani qillqatanakaki).	Laphi, k'illim qillqaña jan ukax jawsañanaka
30 K'ATA	Bloggerxat yatichaña	Jawsañampiw Bloggeranx bloganakax uñstayatäni. Wakt'ayat yatiyäwinakaw ukanx uñt'ayatarakini.	Pirqar qhankatayañ yänaka, jawsaña

Yant'äwi: Bloggeranx qawqha qillqatas uñt'ayata ukhamarjamaw chanichatäni.

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka: Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, aka yaticht'äwitak wakt'ayata.

WAKISKIR YATIYÄWINAKAMP YATICHAN̄ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQĀWI: Llika tamanak apnaqañ yatichaña, irpir wayna tawaqunakataki
TUNU AMTA: Llika yatiyäu uñstayaña, apnaqaña
JALJA: Llika yatiyäwinak wakt'ayaña, uñstayaña, uñt'ayaña
YATIQĀN T'AQA: Chika yatiqäwi
YATICHIRI:
YATIQRINAKA: Concepción markankir (Santa Cruz) wayna tawaqunaka
YATIQĀN PACHA: 1 pachamp 30 k'atampi
URU: 14/07/2023
YATICHAN̄ THAKHICHÄWINAKA
Yatxatat amuyunaka - Kuna yatiyäwis (qullqichäwita, yatichäwita, saräwita, yaqhanakata) uñt'ayañ munasi ukw sapa kast jaqitakjam amuyt'añ yatixani, kuna llikanakas jup'anakan uñjapxañapatakix apnaqatäspa uks amuyapxarakiniwa.
Yant'äwi - Kunayman yänaka, llika chiqanaka, llikanaka jan ukax jawsañanak yatiyäwinak ajllirt'añatak apnaqañ yatixani; yatiyäu katuqañ munirinakaruk ukw uñt'ayapxarakini. - Inak apnaqañ llinaka jan ukax payllas apnaqañ llikanakw jupanakatakjam askicht'apxani, yaqh yaqh tukuyapxani ukhamarak apnaqapxani.
Amuykipt'äwi - Janir yatiyäwinak uñt'aykasax uka yatiyäwinakax kunjä wakiskirisa ukxatw amuykipt'apxani. - Yatki ukhamarjamaw kunayman saräu yäqiri, chachar warmir yäqir amtanak ch'amacht'añatak chikacht'asipxani ukhamarak arst'asipxani.
Luräwi - Kunjams llikanx yatiyäwinak uñt'ayañäspa, aruskipt'añäspa (unxtasisa saraksnawa) ukxatw amuyt'apxani; kuna yatiyäwinakas wakisi, khithinakaruk yatiyañ munasi, kawkharus yatiyañ munasi ukhamarjamaw amuyt'apxarakini.

YATICHAN̄ AMTA

YATICHAN̄ PACHA	Yatiqäwi	Yatichan̄ amuyu	Yatichan̄ yänaka
10 K'ATA	Katuqt'äwi	Walik jutapxtaxa sasaw tantachasirinakar katuqt'atäni. Kunjamas yatiqatäni, kuna amtampisa ukanakaw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka
10 K'ATA	Mayninakamp apasiña	Kunjas jichha pachax aka uraqinx mayninakamp apasita ukxatw mä uñtañax uñt'ayatäni.	Pirqar qhankatayañ yänaka
30 K'ATA	Yatiyäwinak wakt'ayañ yänaka	Yatiyäwinak ajllirañatak utjki uka yänakata, llika chiqanakata, jawsañamp lurañatak utjki ukanakatw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yänaka, jawsañä
30 K'ATA	Kunas yatiyäwinak lurañ yänakamp luratäspa ukxata	Yatiyäwinak katuqañ munapki uka jaqinakar aka yänakamp yatiyäwinak uñt'ayañatak uñt'ayatäni.	Pirqar qhankatayañ yänaka, jawsañä
30 K'ATA	Yatiyañ amuyunak utt'ayasiña	Markapan apnaqañjamatak yatiyäu uñt'ayañ amuyunak amuyt'apxam sasaw yatichäwinx satäni.	Qillqantat jach'a laphi

Yant'äwi: Yatiqirinakax wakt'ayapkani uka yatiyañ amuyunakarjamaw yant'ayatäni.

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka: Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, aka yaticht'äwitak wakt'aya.

2.3. YATICHAÑ AMTANAKA, LLIKAN CHHIJIT JARK'AQASIÑATAKI

WAKISKIR YATIYÄWINAKAMP YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQAŪWI: Llikan utjki uka munasiñ mirañ arxatäwinaka
TUNU AMTA: Llikan chhijit jark'aqasiña
JALJA: Llikan utjki uka munasiñ mirañ arxatäwinaka
YATIQAÑ T'AQA: Qallta yatiqäwi, chika yatiqäwi
YATICHIRI:
YATIQRINAKA: Villamontes markan jakasir warminaka
YATIQAÑ PACHA: 2 pacha
URU: 2/8/2023
YATICHAÑ THAKHICHÄWINAKA
Yatxatat amuyunaka - Kunas llikan warminakar ñanqhachaña, kunas kamachinak t'unjaña, kuna kastanakas utji (qullq p'axp'aqaña, llika chiqanak aparaña, yaqhanakampi) ukxatw qhanancht'apxani.
Yant'äwi - Jupanak jak'anx kunanakampis warminakarux llikan ñanqhachapxi, kunanakampis kamachinak t'unjañ yatipxi ukanakw uñt'apxani (yaqha sutimp jamasat qillqaña, jiskhiqañatak wali jank'as yanapax munatäkasp ukham luraña, ukhamanakamp yaqhanakampi). - K'ari sutimp llikachirinakamp chiqpachp sutimp llikachirinakampw uñt'apxani.
Amuykipt'äwi - K'ari sutimp llikachirinakamp chiqpachp sutimp llikachirinakampw uñt'apxani.
Luräwi - K'ari sutimp llikachirinakamp chiqpachp sutimp llikachirinakampw uñt'apxani.

YATICHAÑ AMTA

Yatichañ pacha	Yatiqäwi	Yatichañ amuyu	Yatichañ yänaka
10 K'ATA	Yatiqäwxat qhanancht'aña, yatichirinak uñt'ayaña	Walik jutapxtaxa sasaw tantachasirinakar katuqt'atäni. Kunjamas yatiqatäni, kuna amtampisa ukanakaw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, Pirqar qhankatayañ yänaka
15 K'ATA	Jayulit arunaka, llikan ñanqhachañxata	Llikan usuchjañxat utji uka jayulit arunaxxatw amuykipt'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, Pirqar qhankatayañ yänaka
30 K'ATA	Llikan ñanqhachañña, kunas kastanakas utji uka (munasirinakax llikan ñanqhachasipki ukamp kuna).	Kunas llikan ñanqhachañax ukxatw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, Pirqar qhankatayañ yänaka
20 K'ATA	Kunjamas warminakarux llikan ñanqhachata ukxat yatiqañatak anatt'aña. Ch'anilha, picharasiñ laphin p'iya muruq'upa	Yatiqirinakax llikjam t'ixintasiñapatakiw ch'anilha muruq' katuntapxani. Picharasiñ laphin utji uka p'iya muruq'w chankharux apantatäni, ukax uñt'ayatäki uka yatiyäwikaspas ukham amuyatäniwa. Khithinakati t'ixintat ch'anilh katupki jupanakax khithifi katuntañ munki juparux janiw katt'ayapxañapäkiti, ukhamaw anatt'asitäni. Akham anatt'asaw kunjamas llikan ñanqhachasax jan walt'ayata ukxat qhanancht'atäni, kuna kast ñanqhachäwinakas utji ukxats ukhamaraki.	Ch'anilha, picharasiñ laphin p'iya muruq'upa
15 K'ATA	Samart'äwi		
20 K'ATA	Kunjams munasirimp llikan ñanqhachasisax jan walirux purt'asitäspa ukxat tamanak utt'ayasis aruskipt'aña.	Tam tamaw aka jakäwxat aruskipt'atäni, ukatx jiskht'äwinakaw taqinimp jawsatarakini: https://docs.google.com/document/d/1WjooXmOSzRm_HuKxNtzZPcl11wCqL0z-Qr-tehTjhZ8/edit?usp=sharing https://docs.google.com/document/d/1fk2T1L1euzSH0sjo7B5aeJPqYB4PTEN4i-nrclx65BI/edit?usp=sharing	Maynin jakäwipat amuykipt'aña, qillqat jach'a laphinaka, thuru qillqañanaka
15 K'ATA	Taqin aruskipt'aña	Sapa tamaw kunti uka jakäwxat amuyt'apki ukx uñt'ayxarakini. Taqinimpiw kunt'i ukanx amuyata ukxat wakiskir arunak utt'ayatarakini.	Qillqat jach'a laphi
10 K'ATA	¿Llikan jan chhijir puris maynipach yatiyasiñax utjpachati?	Kunjamas jan chhijir puris maynipach uñt'ayasitäspa ukxatw aruskipt'atäni ukhamarak amuykipt'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, Pirqar qhankatayañ yänaka

Yant'äwi: Anatt'asaw yant'ayatäni. Tantachäwinx arst'ayasa, uñakipatakän uka jakäwxat amuykipt'ayasas yant'ayatarakiniwa.

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka: Yatichirin wakt'ayat yänaka.

WAKISKIR YATIYÄWINAKAMP YATICHÄÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQAWI: Pacha q'umachaña, llika arxatäwinak ch'amachaña

TUNU AMTA: Llikan chhijit jarka'qasiña

JALJA: Pacha q'umachañxata

YATIQAÑ T'AQA: Qallta yatiqäwi, chika yatiqäwi

YATICHIRI:

YATIQRINAKA: Concepción marka wayna tawaqunaka, Chiquitos uraqin jakasirinaka

YATICHÄÑ PACHA: 2 pacha

URU: 15/9/2023

YATICHÄÑ THAKHICHÄWINAKA

Yatxatat amuyunaka

- Pacha q'umachasax jaqirux arxatatarakiwa, llikamp atamirinakamp apnaqasax q'añuchatarakiwa (k'illim puchuyata, aliqat yänak thanthaptañapatak amtata, llikäpan q'añuchata), ukxatw qhanancht'apxani.
- Thantha atamirinakampix kuna yänaks luratäspa, kunjams apnaqatäspa ukw yatipxani.
- Kunas decolonial machaq yänakax ukw qhanancht'apxani, ukax jiwaspachan tecnología ch'amachasiñatakiwa, janiw lwrupat purinki uka yatiñampikixa.

Yant'äwi

- Pacha jan q'añuchañatakiw yänakap yäpar apnaqapxani (yänakap jiw't'ayapxani, Wi-fi jiw't'ayapxani, aplicacionanakw jan nayraqat uñstañapatak askicht'apxani, yaqhanakampi).
- Llikan k'illim puchuyatxatw yatiyäwinak jakaski ukjatakjam thaqhsupxani.

Amuykipt'äwi

- Markapanx jichhax kunjams tecnologíampix pachax q'añuchatäski ukxatw amuykipt'apxani; jan ukhamañapatakis uka jan walt'äw askicht'añatakis amuykipt'apxarakiniwa.
- Kunjams Pachamam jan walt'ayañatakix atamirinak yäpar apnaqañax wakisi ukxatw amuykipt'apxani.
- Markapanx kuna saräwinakas Pacha uñaqañatak utji ukxatw amuykipt'apxani.
- Juk'amp tecnologiyxat amuykipt'apxani, janiw lwrupat apanitäki ukxatakxa; ukatx ukxatx juk'amp amuyt'añaw wasiki sasaw amuykipt'apxani.

Luräwi

- Thantha atamirinakat yaqha yänak lurañataki ukhamarak wasitat apnaqañatakiw yanapt'asiñ tantachäwinak ch'amacht'apxani.

YATICHAÑ AMTA

YATICHAÑ PACHA	Yatiqäwi	Yatichañ amuyu	Yatichañ yänaka
10 K'ATA	Uñt'ayasña	Yatichirinakampir yatiqt'irinakampiw katuqt'atäni ukhamarak uñt'ayatäni.	Janiw kunasa
20 K'ATA	K'illim puchu sutin anatt'äwi	4 tamaw utt'ayatäni (sapa tamarux mä chiqat jan ukax luräwit arsupxam satäniwa), sapa tamaw kunjams tecnologiyx apnaqi ukxatx yatiyäv phuqhantani, tecnologia apnaqataw k'illim puchux utjaraki.	Luwunaka, taypi ch'usa yänaka (tinajanaka jan ukax kajanaka)
10 K'ATA	Kunayman amuyumpiw kunas llika k'illim puchuxa ukxat amuykiptatäni	Kunas k'illim puchuxa, kunjams kunayman markan ukax uñsti ukxat qhanancht'añatakiw anatt'ayatäni. Decolonial amuyumpiw ukham luratäni.	Pirqar qhankatayañiyäwinaka, Pirqar qhankatayañiyänaka
20 K'ATA	Atamir t'una	Ukxat aruskipt'añatakix mä uñtañaw uñjt'ayatäni; ukatx jakäwisarjamarakiw amuykipt'atäni. https://www.youtube.com/watch?v=SC_poBJPu_0 https://www.youtube.com/watch?v=wlxDH8ZsKHw	Uñtaña, pirqar qhankatayañiyäwinaka
45 K'ATA	Decolonial machaq yänaka, anatt'äwi	Saräwinakas katuntasipki, yaqhachatanakar juk'amp yäqkir tecnologia ch'amachañ wakisitapat amuykipt'añatakiw akham anatt'ayatäni, sapa markan utjki uka yatiñamp yänakamp yäqasa (2.4 qillqat uñjaña, Decolonial machaq yänaka anatt'äwxata).	Yatiyäv laphi, lip'iyañ siq'a
15 K'ATA	Kunas decolonial tecnologiax ukxatw qhanancht'aña	Amuyunakamp kankañapamp qhanancht'atxatx taqiniw tecnologiaxatx amuykipt'atäni, janiw sapa markan utjki uka tecnologia yänakarjam amuykipt'atäkaniti.	Pirqar qhankatayañiyäwinaka, Pirqar qhankatayañiyänaka

Yant'äwi: Aka decolonial machaq yänaka sutin anatt'äwinx kunti lurapki ukhamarjamaw yant'atarakini ukhamarakiw kunjams sapa tamanx aruskipt'ata, kunjams tantachäwinx aruskipt'ata ukas uñaqatarakini.

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka:

https://www.youtube.com/watch?v=SC_poBJPu_0

<https://www.youtube.com/watch?v=wlxDH8ZsKHw>

WAKISKIR YATIYÄWINAKAMP YATICHÄÑ THAKHICHÄWINAKAMPI

YATIQAŪWI: Jan chhijir puriñataki, yatiyäwinakas jark'aqañatak yaticht'aña
TUNU AMTA: Llikan chhijit jark'aqasiña
JALJA: Chhijit jark'aqasiña, llika suti, yatiyäwis jark'aqaña
YATIQAÑ T'AQA: Qallta yatiqäwi
YATICHIRI:
YATIQRIRNAKA: Aykili wayna tawaqunaka, Qucha Pampana
DURACIÓN: 2 pach chikatani
FECHA:
YATICHÄÑ THAKHICHÄWINAKA
Yatxatat amuyunaka - Kunas jiwaxat yatiyasiñaxa ukxatw qhanancht'apxani; maynin yatiyäwinakapa, jan yatiykañi yatiyäwinaka, janchi yatiyäwinaka ukanakan mayjätap amuyapxani. - Llikan yatiyäwinak jark'aqasiñatakix arxatäwinakax utjiwa, ukw yatipxani.
Yant'äwi - Jupanaxkatw llikanx yatiyäwinak thaqhtapxani (egosurfiing); ukham jupanaxkat yatiyat utjatapx yatipxänt janich ukxatw amuykipt'apxani. - Chhijit jark'aqkir chimpunakw uñstayasipxani ukhamarak apnaqapxani; yaqha jaysyasiñ amuyunaks apnaqapxarakiwa (pä kut jaysyasiña).
Amuykipt'äwi - Kuns llikanx uñt'ayapxaspa, kuns janiraki ukxatw amuykipt'apxani. - Kunjams jupa jak'an jakasirinakax llikanx amuyump kuns lurapxañapa ukxatw amuykipt'apxani. - Llikan mantañ chimpusax janich khithirus sañasäkiti, ukw amuyapxani.
Luräwi - Llikan jan chhijir puriñataki, jupanaxkat jan yatiyasiñatakiw amtanak qillqt'apxani.

YATICHÄÑ AMTA

YATICHÄÑ PACHA	Yatiqäwi	Yatichän amuyu	Yatichän yänaka
10 K'ATA	Yatiqäwxat qhanancht'aña, yatichirinak uñt'ayaña	Walik jutapxtaxa sasaw tantachasirinakar katuqt'atäni. Kunjamas yatiqatäni, kuna amtampisa ukanakaw qhanancht'atäni.	Arsuñ yänaka
10 K'ATA	Maynin yatiyäwipa, jan yatiykañi yatiyäwi, janchi yatiyäwi ukanakxatw yatipxani	Kunas Maynin yatiyäwipa, jan yatiykañi yatiyäwi, janchi yatiyäwi ukanakax ukxatw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka
5 K'ATA	Kunjamas chhijit jark'aqir chimpuxa ukxata	Chhijit jawk'aqir chimpux kunjamañapasa ukxatw qhanancht'atäni.	Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka
10 K'ATA	Chhijit jark'aqir chimpump anatt'aña	Tantachasirinakarux tam tamaw sartayatäni. Khithiti' chhijit jark'aqir chimpu uñstaykani jupaw atipt'ani. Atipirin chhijit jark'aqir chimpupax kunjamasa ukw taqinimp uñakipt'atäni, janiti chijit jark'aqirjamäkchi ukax yaqharuw atipayatäni.	Qillqxat jach'a laphi, thuru qillqañanaka
20 K'ATA	Yatiyäwis jark'aqañatakix arxatäwinakax utjiwa	Kunats yatiyäwis jark'aqañatakix arxatäwinakax utji ukxatw aruskipt'atäni. Sapa mayniw jupax llikanx yatiyäwinak thaqhtani (egosurfiing); ukham jupanaxkat yatiyat utjatapx t janich ukxatw amuykipt'apxani.	Jawsañanaka, llika
10 K'ATA	Jawsañanakas jark'antañatak pin uk apnaqqaña.	Kunats jawsañ jark'antir chimpuniñax wakisi, kunats pin ukampix juk'am sum jark'antaña ukxatw qhanancht'atäni.	Sapa yatiqirin jawsañapa, pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka
20 K'ATA	WhatsAppan pä kut iyawsyasiña	Whatsappanw pä kut iyawsyasitäni.	Sapa yatiqirin jawsañapa, pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka
20 K'ATA	Jawsañanak jark'aqasiña	Kuna yänakans sapa maynin Facebookapax jist'arat jikxatasi ukw uñakipatäni. Ukham lurañatakix jark'aqäw mayjt'ayaña, luratama, imat luratanakamp yaqhanakampi, ajllirt'aña, jan jist'ant'at mantatanaka, ukanakaruw mantatäni.	Sapa yatiqirin jawsañapa, pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, pirqar qhankatayañ yänaka

Yant'äwi: Aka yatiqäwin aruskipt'awiyatäkani ukxat amuykipt'asaw yant'ayatäni. Atamir yänak qamantayasaw qalltatäni, uka yänak mayjt'ayas apnaqasaw yant'ayataräkini.

Pankanaka jan ukax apnaqat yänaka:

Pirqar qhankatayañ yatiyäwinaka, aka yatichäwitak wakt'ayata

3. ANATT'ÄWINAKA, LLIKXAT YATIQT'AÑATAKI

Yatikipt'asiñ Aruskipt'asiñ Yänakat juk'amp sum yaticht'añatakix anatt'ayaraksnawa. Yaqhip kutix qhanancht'äwinakax jan amuykañjamäspawa, juk'amp qhanancht'añaw wakisispa jan ukax llikax jan utjki uka chiqanakanw yaticht'añax wakisispa; ukjaw anatt'ayasax yaticht'atarakispa.

Ukhamax, jan ch'ama ch'am tukus yaticht'añatakix kunayman anatt'äwinak jichhax uñjañäni, ukampiw aka Llika Amtan utjki uka amuyunakax yaticht'äspa, yatichañ amtanakat yaticht'añatakis ukhamaraki:

3.1. ANATT'ÄWI: JAN JARK'ANTAT SOFTWAREAMP JARK'ANTAT SOFTWAREMPI

Kunjamas jan jark'antat softwaraxa, kunjamas jark'antat softwaraxa, kunas mayja ukanaxtatw aka anatt'äwinx qhanancht'añax wakisi. Yatiqirinakax pä laphinipxañapawa; mayax lip'iyañ siq'amp lip'ikipayata, yaqhast jan lip'ikipayataraki. Ukhamatw kunjams jan jark'antat softwarax mayjt'ayatäspa, kunjams jark'antat softwarax janiraki ukxatx amuyatarakispa.

Yänaka:

- Janq'u laphinaka (mayax lip'iyañ siq'amp lipxatayata, yaqhast janiraki), sapa maynitaki
- Tinta qillqañanaka jan ukax k'illim qillqañanaka
- Kunayman samin thuru qillqañanaka (utjirjamäch uka).
- Anatt'añatakix jach'ja utaw munasiraki

Iwxt'anaka:

Qallta: Kunas jan jark'antat softwaraxa, kuna kankañakisa ukxatw qhanancht'aña, jark'antat softwaratx ukhamaraki. Uka pä kast softwaratx kunas mayj mayja uks mä juk'x qhanancht'añarakiwa (atamirir lurayañ qillqatanaka, utjki ukamp jan utjki ukampi; wasitat apnaqañ iyawsäwimp payllas apnaqañ iyawsäwimpi, yaqhanakampi). Uka pachparakiwa, jakäwisax softwarax kunja wakiskisa, kunjams pä kast softwarax jakäwis mayjt'ayaspa, kunjams ukanak apnaqañax jichuntatäspa ukxats qhanancht'añarakiwa.

Yänaka lakiraña: Sapa yatiqirirux pä laphiw churaña; mayax lip'ikipayata, yaqhasht janiraki ukhama. Mä qillqañas churañarakiwa. Ukatatx, jan lip'ikipayatäki uka laphin kuns qillqt'apxam jan ukax jamuqt'apxam sasaw yatiqirinakarux saña. Ukatx, lip'ikipayat laphin kun lurañs yant'apxam sasaw yatiqirinakarux satarakini. Jupanakax janiw ukanx kuns jasak lurañ atipkaniti jan ukax ch'ama ch'am tukupxani.

Janir tukt'aykasax, kuntü uka pä laph apnaqkasax amuyapka ukxat arst'asiñani sasaw yatiqirinakarux sañaraki. Kunas jan jark'antat softwaras jark'antat softwaras kipkaki sasins amuykipt'añatak sañarakiwa.

Tam tamt'aqanuqasax yatiqirinakarux aruskipt'ayatarakispawa. Kuntü jark'antat softwarxat ukhamarak jan jark'antat softwarxat amuyapki ukxat amuykipt'apxañapatakiw akham luraraksna,

Jiskht'äwinaka, amuykipt'añataki:

- Lip'ikipayat laphin qillqañ jamuqañ munapkeyäta ukjax çkuna jan walt'äwinakas utjawiyi?
- Jark'antat softwaranx çkuna kikip jan walt'äwinakas utji?
- Jan jark'antat softwarax çkunats jark'antat softwarat sipans juk'amp khusa, juk'amp apnaqkaya?

3.2. T'IXINTASIÑ ANATT'ÄWI: YANAPKIPT'ASIÑ UTJAÑAPATAKI

Aka anatt'äwix maynit maynikam yanapkipt'asis irnaqañataki, yäpar aruskipt'asiñataki, jan walt'äwinak askicht'añ yatiñatakiwa. Aka anatäwinx yatiqirinakarux kunats yanapkipt'asiñax wakisi, kunjams chikt'at irnaqasax kunas jikxatatäspa ukw amuyapxani; llikan kun lurkasas uka kipka lurañaw wakisix sapxañapawa.

Iwxt'anaka:

1. Tamanakaw utt'ayaña:

- a. Yatiqirinakarux pä t'amaruw t'aqxaña, chikat chikatäñapawa.
- ch. Sapa tamarux muruq't'at sayarapxam, amparanakam taypituqur luqatatapxam sasaw saña.
- chh. Yatiqirinakarux ch'irmthapixxañapawa, ukatx khi thiti jupa nayraqatan jikxataski jupan amparap katxarupxañapa.

- ch'. Taqiniw amparat katurasipxañapa, taqinirakiw muruq'uk sayarasipkañapaki.
- i. Niyak taqin katurasita, muruq't'ata jikxatasxapxi ukjax jan ampar antutjasis jaljtapxam sasaw qhanancht'añaraki.
- j. Kawkir tamati nayraqatx jaljtiki ukaw atipt'arakini.

2. Amuykipt'as aruskipt'aña:

Anatt'añ tukuyatatx taqinimpiw kunti lurawiyataki ukxatx aruskipt'añaraki. Akhamaw jiskht'atarakispa:

- ¿Kunjams jaljtapxta?
- ¿Kunjams jaljtañatakix jumanakpurax aruskipt'apxta?
- ¿Kuna jan walt'äwinakas utjawiyi? ¿Kunjams uka jan walt'äwinakx askicht'awiyapxta?
- ¿Kuns taqin yanapkipt'asis irnaqañxatx yatiqt'apxta?

3.3. ANATT'ÄWI: K'ILLIM PUCHU

Aka anatt'äwix k'illim puchut yatiqirinakar amuyt'ayañatakix walirakispa, uraqpachan kunayman chiqan tecnología apnaqas k'illim pucht'ayas q'añuchañax utjki ukxat amuykipt'ayañataki (45 k'atan tukuyatarakispa).

Yänaka:

- 4 saqaña (sapa tamatakix maya).
- Kunayman samin luqunaka (ch'uxña, q'illu, wila), lip'xata-yañ siq'a.
- Jiskht'äwinaka, kunjams tecnología apnaqasax q'añuchir k'illimax puchjayata ukxata (sapa tamatakix 3 jan ukax 4 jiskht'äw utjañapa).
- Thuru qillqañanaka, jisk'a laphinaka, ukaruw amuyunakax qillqt'atäni.

Iwxt'anaka:

1. Qallta (5 k'ata)

Kunas q'añuchir k'illim puchuxa, kunjams uraqpachan tecnología apnaqasax ukax uñstayata ukanaxxatw yatichirix mä juk'x qhanancht'añapa. Yatiqirinakarux pusiruw t'aqxatäni, sapa tamax pusi markan sutipaniniwa: China, Istar Uniru, Alimanya, Wuliwya uka sutinakanipxaniwa.

2. Jiskht'äwinaka (10 k'ata)

Sapa tamaruw q'añuchir k'illim puchxatx jiskht'atäni, kuna markati jupanakar wakt'ki ukan tecnología apnaqatxats ukhamaraki. Kunjamas phäñax apnaqata, kunjamas mä chiqat yaqha chiqarux sarata, kunjamas llikax apnaqata ukanaxxat ukhamarak yaqhanaxxatw jiskht'atarakispa. Mä qawqha k'atakiw sapa taman yatxatapxañapakis aruskipapxañapatakis utjañapa.

Sapa tamatakix akham kast jiskht'äwinakaw utjaspa:

- China sutin tamataki: ¿Qawqha phäñs yatiyäwinak apnaqañ utanakanx Chinan apnaqapxi?
- Istar Unir sutin tamataki: ¿Qawqha jan chhaqhtir phäñas apnaqata?
- Alimanaya sutin tamataki: ¿Qawqhs mä chiqat yaqha chiqar sarkasax Alimanyan jiq'suyapxi (CO2 uka)?
- Wuliywa sutin tamataki: ¿Kunjams qhipa maranakanx Wuliwanx jan chhaqhtir phäñanakax apnaqatäski?

3. Q'añuchir k'illimxat amuykipt'aña (15 k'ata)

Sapa tamarux mä saqañamp kunayman samin luwunakampiw churaña. Luwunakax sapa chiqan utjki uka q'añuchir k'illimäkaspas ukhamawa. Nayraqatax qawqha luwus churatäni ukaw amtaña, ukhamarjamaw lakirt'añaraki (0 ukjat 5 ukjakama). Luwunakan saminakapax qawqha k'illim puchus utji ukhamarjamaw apnaqatarakiñapa; ch'uxñax juk'ak utjki ukatakiwa, wilast walja utjki ukatakiraki.

4. Amuyunak uñt'ayxaña, aruskipt'aña (15 k'ata)

Sapa tamaw saqañapx luwunakapamp uñacht'ayapxañapa. Kuns jiskht'äwinakarjamax jawsawiyapxi ukw qhanancht'apxañapa. Ukatx mayni tamanakaruw jiskht'apxam jan ukax arst'asipxam sañaraki. Ukakax, q'añuchir k'illim puchutx amuyt'asiñax wakisiwa, kunjams tecnología yäpar apnaqasax jan anchx q'añuchksnati ukxats ukhamaraki sasaw taqinir aruskipt'ayañaraki.

5. Tukuya (5 k'ata)

Yatichirix kunas anatt'asisax yatiqt'awiyata ukrak amtayañapa. Q'añuchir k'illim jan waljäñapatakix tecnología juk'amp yäpar apnaqañaw amtaña sasins iwxt'añaparakiwa.

Qhanancht'äwi: Sapa markan k'illim puchut jichhak yatiyatäki ukhamarjamaw jiskht'äwinakas yatiyäwinakas askicht'aña, uka yatiyäwinakax ukjat ukjatw mayjt'aspa ukata.

3. 4. ANATT'ÄWI: DECOLONIAL MACHAQ YÄNAKA

Aka anatt'äwix kunjams yaqhanakax saräwinakas katuntasipxi ukxat amuykipt'añatakix anatt'ayatäspa; kunats juk'amp yäqasir tecnologíax apnaqañ wakisi, sapa markan saräwip yäqasa ukxat amuykipt'añatakis ukhamawaki (niya 50 k'atan tukuyatäni).

Yänaka:

- Yatiyäu laphi.
- Lipxatayañ siq'a.

Iwxt'anaka:

1. Qallta (5 k'ata)

Kunats anatt'atäni, kunats decolonial amuyumpix tecnologíax apnaqañax wakisi ukxatw yatichirix qhanancht'ani, ukax sapa markan saräwipan utjki uka yatiñanakamp yänakamp yäqañatakiwa. Yatiqirinakarux phisqharuw t'aqxaña; ukatx kuna yänaks nayratpachax irnaqkas yatiykipaskasax apnaqasipki ukxatw jupanakarux amuykipt'ayaña, yaqha yänakats ukhamaraki.

2. Nayratpach apnaqat yänakat aruskipt'aña (10 k'ata)

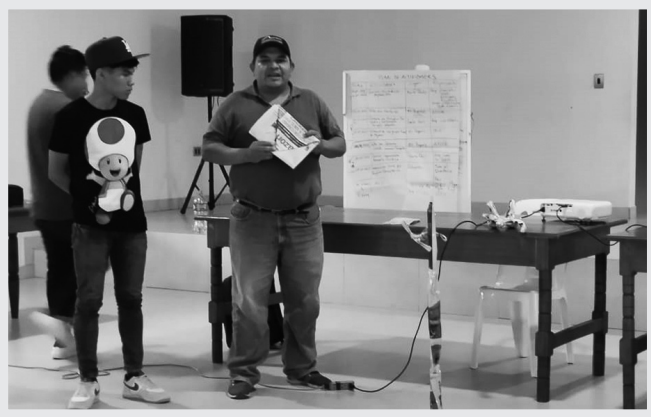
Sapa tamanw kuna yänakas nayratpachx markapan apnaqatäskaki ukxatx aruskipt'apxañapa, mä yäts aruskipt'apxañapapiniwa. Yapuchañ yänakata, yänakat lurañ yänakata, yatiykipasiñ yänakata jan ukax yaqha wakiskir yänakats aruskipt'apxarakispawa.

3. Yänak lurt'aña (20 k'ata)

Kuna yänakatxay aruskipt'apxchi ukw yatiyäu laphimp lipxatayañ siq'ampix lursupxañapa. Maquetanaka, khithut uñtaninaka jan ukax yaqha kastanaks uka yänakat qhanancht'añatak lursupxarakispawa.

4. Yänak uñt'ayas qhanancht'aña (10 k'ata)

Sapa tamaw kunti lursupki uka yänax mayninakar uñt'ayañapa. Uka yänakax markapatak kunja wakiskirisa ukxatw qhanancht'apxañapa. Qhanancht'añ tukuyatatx, mayni tamanakarux jiskht'asipxasmawa jan ukax arst'asipxasmawa sasaw sañaraki.

5. Amuykipt'as aruskipt'aña (15 k'ata)

Niyak taqin qhanancht'añ tukuypaxpan ukjax taqinimpiw nayra tecnologianakat aruskipt'ayaña, kunjams wali apnaqat tecnologianakunjasaxmarkanakasanyatiñapaxjisk'achawiyata jan ukax yaqhachawiyata ukxats aruskipt'atayañarakiwa. Kunats tecnología apnaqkasax kunayman markan saräwip yäqañ wakisi ukxats aruskipt'ayañarakiwa.

6. Lurañ amtaña, tukuya (5 k'ata)

Akan yatiqapka ukx sapüruw lurapxasma, tecnología apnaqapka ukjas ukhamaraki sasaw yatiqirinakarux saña. Sapa mayniw jakäwipan decolonial machaq yänak chamach'añ ukhamarak yäqañ amtañapa.

Qhanancht'äwi: Yatichirix yäqasis jan ñanqhachasisaw aruskipt'ayañapa. Ukhamatw yatiqirinakax jan axsarayasisa, jan wali arunak jan ist'as amuyunakapx markapxat ukhamarak saräwipxat uñt'ayapxaspa.

3.5. ANATT'ÄWI: ARUSKIPAÑ LLIKANAKAMP JAKÄW MAYJT'AYAÑA

Aka anatt'äwix kunjams mayninakan luratap arsutap uñjasax llikanx mayj qamarxtan ukxat amuykipt'añatakiw khusäsapa, juk'ampis aruskipañ llikanakan ukham luratax utjki ukxat aruskipt'añataki (niya 30 k'atanw tukt'ayatäsapa).

Yänaka:

- Nayra ch'uqaña (3 jan ukax 4).
- Thuru laphinaka, ukanx "Iwxt'anak ist'apxam", "Sayt'asi-pxam", "Qunt'asipxam", "Yaqha qunuñar qunt'apxam" sasin qillqantatäñapawa, yaqha arunakas utjarakispawa.

Iwxt'anaka:

1. Qallta (5 k'ata):

Kunats akham anatt'atäni ukxatw yatichirix qhanancht'añapa: kunjams aruskipañ llikanakanjamx mayninakan luratap arsutap uñjasax jakäwis mayjt'aytan ukxat amuykipt'añatakiwa sasaw saña. Yatiqirinakarux muruq't'asipxam sasaw saña. Ukatx mä 3 jan ukax 4 yatiqiriw nayra ch'uqantañatak ajllt'aña, khithinakati munki jupanakaru.

2. Iwxt'anaka (10 k'ata)

Yatichirix qillqantat thuru laphinawk taqinir uñacht'ayañapa, nayra chinuntat jikxatasipki jupanakarux janiwa. Mayninakax jan arsusakiw kunt' lurapxam satäki ukx lurapxañapa, mayninakarux janiw uñkatapxañapäkiti.

Akham arunakaw lurañatak utjaspa:

- "Iwxt'anak ist'apxam".
- "Sayt'asipxam".
- "Qunt'asipxam".
- "Yaqha qunuñar qunt'apxam".
- Yaqha kipka arunakas utjarakispa.

3. Uñaqaña, amuykipt'aña (15 k'ata)

Taqiniw kuns nayra ch'uqantat jikxatasipki jupanakax lurapki ukx uñaqapxañapa ukhamarakiw jan nayra chinuntat jikxatasipki jupanakan iwxt'anak phuqhakatapsa. Ukatx nayra ch'uqantat jikxatasipkäna jupanakaruw anatkasax kunjams amuyasipxi ukxat arsuyañaraki, khithinakati arsuñ munapki jupanakaru. Ukatatx taqinimpiw aruskipt'añaraki; kuns akham anatt'asax aruskipt'añ llikanakan luratxatx amuyt'sna, kunjams llikanx mayninakan luratap arsutap uñjasax jakäwis mayjt'aytan ukanaxat aruskipt'aña.

Jiskht'äwinaka, amuykipt'añataki:

- Nayra chuqantat jikxataschiyäta ukjax, ¿kunjams amuyasata? ¿Mayninakan luratap amuyasax kikip lurañ muntati?
- ¿Kunats nayra chinuntat jikxatasipkäna jupanakax mayninakas kipkak lurañ munapxpacha? ¿Kunats yaqhanakax janiraki?
- ¿Kunjs mayninakan luratapa ukhamarak arsutapax llikan luratanakas mayjt'aypacha?
- ¿Jumarux llikan luras arsusax jakäwim mayjt'ayañamatak ch'amachapxtamti?

4. Tukuya, yatiqt'äwinaka (5 k'ata)

Yatichirix kunas yatiqt'awiyata uk qhanancht'asaw anattañ tukt'ayxañapa, aruskipañ llikanakanx jakäwis mayjt'ayañatak ch'amachapki ukxat amuyt'asiñ wakisitapats arsuñaparakiwa. Yatiqirinakarux llikan luratanakapat amuyt'asiñapatakiw iwxt'añaraki, llikatak kun amtañatakis yatxatañawa, janiw khithimpis apnaqayasiasati sañawa.

Qhanancht'äwi: Khithinakati nayra chinuntat jikxatasipki jupanakan ukhamarak jan chinuntat jikxatasipki jupanakan walikisipkañapatakiw yatichirix uñaqañapa. Inas khithis chika anatañ jan anatañ munxchiniti, ukx iyawsañarakiwa. Aka anatt'äwix aruskipañ llikanakan jakäw mayjt'ayañax utjki ukxat amuykipt'añatakiwa, ukhamarus mayninakar yäqasapiniw kunas amuyump lurañaraki.

3.6. ANATT'ÄWI: KUNAS METADATONAKAXA

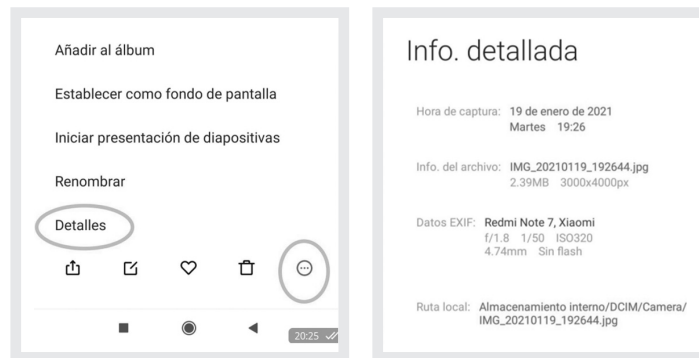
Kuna yatiyäwis yaqha yatiyewimp chikakipiniw puriniñ yatixa, ukxat yaticht'añatakix akham anatt'ayatäspa. Ukhamax llikan kun uñt'ayañatakis sum amuyt'asiñasawa.

Yänaka:

- Jawsaña

Iwxt'anaka:

1. Jawsañamamp kuns jamuqsuxam sasaw yatiqirinakarux saña (jupanakaw kun jamuqañs amtapxañapa).
2. Jamuqatatx "yatiyewinaka" siski uka chiq jamuqat yatxatañatak uñxatapxam sañawa (yaqha kast jawsañanakanx yaqha arumpiw uñt'atarakispa), mayat mayat jamuqan yaqha yatiyewinakapx uñakipapxam (metadatonaka), kunürus jamuqata, kuna pachasa, qawqhch'asa, kuna kast jawsañampisa ukamp yaqha yatiyewinakamp uñsupxam sasinw saña.

3. Ukham uñakipapkipanw kunas metadato sutimp uñt'ata, kunjams llikanx kippak metadatonakax jiwaxat imaqataraki (kawkhantansa, kuns muntan, kunas jiwasatak chuymar purkiri, yaqhanakampi) ukxatw qhanancht'añaraki. Ukhamax kunats yatiyewinakasax amuyump apnaqañax wakisi ukxatw amuykipt'ayañaraki.

3.7. ANATT'ÄWI: SAPA MAYNIN YATIYÄWINAKAPAMP YAQHA KAST YATIYÄWINAKAMP UÑT'AÑA

Yänaka:

- Thuru qillqañanaka
- Maskina
- 2 qillqsut jach'a laphi
- Jisk'a laphinaka jan ukax thuru laphi (sapa maynitakix maya), ukanx jiwasan yatiyewisamp jan jiwasan yatiyäwinakampiw qillsut utjañapa.

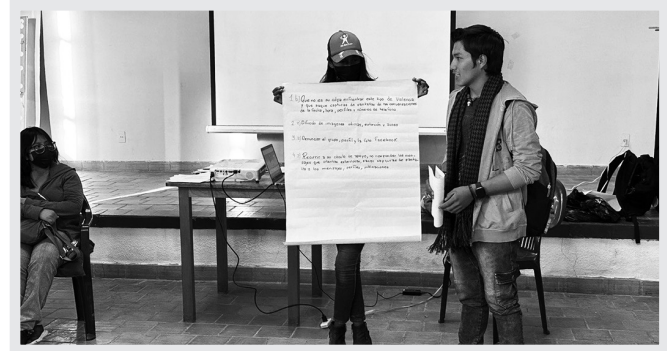
Qhanancht'äwi: Sapa maynin yatiyäwipaw sapa laphinx qillqantatañapa ukhamarakiw yaqha kast yatiyäwinakas utjañapa. Ukhamax aka yatiyäwinakaw qillqantatäspa:

Sapa maynin yatiyäwipa

Sutinakapa, jaqi chimp jakhupa, yuriw urupa, imaylupa, jawst'añ jakhupa, jach'a yatiqañ utan yatintañ jakhupa, luk'an limt'apa, jamuqsusitapa, qawqha maranis uka, kuna kast wilanis uka, yupaychasiñ amuyupa, marka apnaqañ amuyupa, markapa, rixt'apa.

Yaqha kast yatiyäwinaka

Uraq jamuqa, markapan jan walinak lurata, qullqichañ utanakan sutinakapa, yatintañatak wakt'ayat uñtañanaka, kuna pachas mä ayllux uñsti uka, pachax kunjamäskis uka, Marka jakhthapiwi, qullqi apnaqañ marka amta (kastilla arunx POA), yatiqañ utax kawkhankis uka.

Iwxt'anaka:

1. Paypach laphiw sutinakapamp lip'katayaña: Sapa maynin yatiyäwipa, yaqha yatiyäwinaka sasina.
 2. Jisk'a laphinakax jan ajllirasakiw taqinir churaña (sapa yatiqirirux maya).
 3. Jisk'a laphinak lakiratatx, kunas sapa maynin yatiyäwipjam uñt'ata, kunas janiraki ukxatw qhanancht'aña. Juk'amp sum amuyt'ayañatakix kawkirinäkäspas ukaw aytasiñaraki, luk'an limt'a, mä qunuña jan ukax yaqhanakaw aytasitäspa.
 4. Ukatatx taqinirux kunas jisk'a laphimanx utji, kuna kast yatiyäwisa, maynin yatiyäwipat yaqha kastacha sasin jiskht'añaraki. Kawkirinipxchiya ukhamarjamaw jach'a laphir lip'katayir sarapxañaparaki.
- Tukt'ayañatakix taqinimpaw walikiskit janich uk yatiñatakix uñakiptañaraki. Kuna kast yatiyäwisa, kunjams uka yatiyäw jan chhijir puriñatakix jark'aqsna ukanaks qhanancht'askañakiwa..

3.8. ANATT'ÄWI: JAYATPACH YATIYÄWINAK PICHSUÑA, ANDROID JAWSAÑANAK JARK'AQAÑA

Aka anatt'äwix Android jawsañanak jark'aqañ yatiñatakiwa, juk'ampis "jayatpach yatiyäw pichsuñ" yatiñataki ukhamarakiw jawsañar mantañ yatiyäwinak jark'aqañatakisa (niya 20 k'atanw tukt'ayatäspa).

Yänaka:

- Android jawsañanaka, llikar mantkiri.
- Llika.
- Uñakipañ llikaniña.

Iwxt'anaka:

1. Qallta (5 k'ata):

Qawqhanis Android jawsañanipxta sasaw yatiqirinakarux jiskht'aña. Jilpachaniw uka kast jawsañanipxixa.

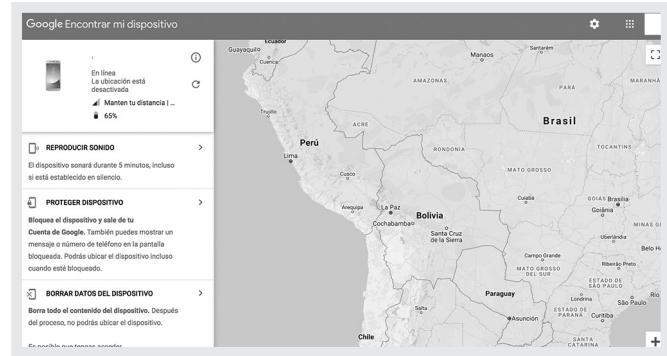
Jawsañanakar mantañ arunak jan yaqhanakar jatiyasiñxatw qhanancht'aña, kunats jark'aqasiñ yatiñax wakiskiri ukxats ukhamaraki.

2. Jawsañ thaqhtasiña (5 k'ata):

Llikar mantapxam, jichhax "Android jawsañax thaqhtaña" sasin qillqantapxam jan ukax aka chhiththap limxatapxam sasaw yatiqirinakarux saña, mantapxañapatak chhiththapix jupanakar uñt'ayañawa.

Imaylump mantañ chimpump sum apnaqañatak iwxt'aña (3 k'ata):

Android jawsañar mantañ chimpunak jark'aqat apnaqañ wakisitapaw qhanancht'aña, imaylumpit mantañ chimpumpita.

3. Llika yänak uñt'ayaña (7 k'ata)

Mayninakar jawsañ uñacht'ayasa jan ukax pirqar qhankatayas kunat'i "Android jawsañax thaqhtaña" qillqantatatax uñstanki uk uñt'ayaña. Jichhax kawkhans jawsañax jikxatasi, kunjams uka jawsañax jayatpach jark'antatäspa, kunjams yatiyäwinakax jayatpach pichsutäspa ukamp yaqhanakampiw uñjatäspa.

4. Aruskipt'aña, jiskht'asiña (5 k'ata):

Aka jark'aqasiñ yänak apnaqañxatx jiskht'asisipkakim, aruskipt'añani sasaw yatiqirinakarux saña.

Kuns jawsañanakap jark'aqasiñatak jiskht'asiñ munapxchi ukax qhanancht'añaw wakisi.

5. Tukuya (2 k'ata):

Jawsañar mantañ yatiyäwinakx jark'aqasipxapinim, kuna yänakati jawsañ jark'aqasiñatak utjki ukanakax apnaqañ wakisiwa sasin iwxt'asaw anatt'añ tukt'ayañaraki.

Yatiqirinakarux Android jawsañanakap jark'aqañatak juk'amp yatxatapxañapatakiw ch'amacht'awiyañaraki.

4. UÑAKIPAT PANKANAKAMP QILLQATANAKAMPI

Casillas, Miguel Ángel; Martinell, Alberto (2021) Saberes digitales en la educación: una investigación sobre el capital tecnológico incorporado de los agentes de la educación. Córdoba: Editorial Brujas.

Consejo Educativo Aymara CEA (2016) Currículo Regionalizado Aymara EIFC- La Paz, Bolivia.

DATACCIÓN SRL para UNICEF Bolivia. (26 de abril de 2021). Estado de situación de la educación de niñas, niños y adolescentes en Bolivia en tiempos de pandemia. [Informe final].

INTEF (2017). Marco Común de Competencia Digital Docente – Septiembre 2017.

Lara, F. (2022). Competencias digitales para el Sumak Kawsay: domesticación tecnológica desde una conciencia ecológica. Foro de Educación, 20(1), pp. 297-315. doi: <http://dx.doi.org/10.14516/fde.833>

León, Cristian; Machaca, Wilmer; Méndez, Lu An (2022) No hay señal para la educación. ¿Cómo las brechas digitales afectaron la continuidad educativa durante la pandemia? FES: La Paz.

Martínez-Bravo, M.C., Sádaba-Chalezquer, C. y Serrano-Puche, J. (2021). Meta-marco de la alfabetización digital: análisis comparado de marcos de competencias del siglo XXI. Revista Latina de Comunicación Social, 79, 76-110. <https://www.doi.org/10.4185/RLCS-2021-1508>

Ministerio de Educación (2023) Planes y programas: Educación secundaria comunitaria productiva 2023. La Paz, Bolivia

Ministerio de Educación (2022) Currículo base del sistema educativo Plurinacional 2023. La Paz: Bolivia.

Ministerio de Educación (2014) Unidad de Formación No. 5. Metodología de la educación transformadora. La Paz, Bolivia.

Ministerio de Educación (2017) Currículo regionalizado de la nación yuracaré. La Paz, Bolivia.

Ministerio de Educación (2010) Ley N° 070. Ley de la Educación "Avelino Siñani - Elizardo Pérez Recuperado de: https://siteal.iiep.unesco.org/sites/default/files/siteal_accion_files/siteal_bolivia_0258.pdf

Ministerio de Educación (2017) Currículo Regionalizado del Pueblo Indígena Tacana. La Paz, Bolivia Recuperado de: <https://urrhh.minedu.gob.bo/biblio/book/59989>

Ortuño, A. (2016). El acceso y el uso de Internet en Bolivia: antiguas y nuevas desigualdades en Bolivia Digital - 15 miradas acerca de Internet y sociedad en Bolivia. Centro de Investigaciones Sociales. Vicepresidencia del Estado Plurinacional de Bolivia. La Paz, Bolivia.

Proyecto Digimente (2020) Marco y malla curricular. Recuperado de: <https://digimente.org/assets/images/web/marco-y-malla.pdf>

UNESCO (2021) Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! Recuperado de: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068>

Unión Internacional de Telecomunicaciones (2018) Conjunto de herramientas para las habilidades digitales. Recuperado de: https://www.itu.int/en/ITU-D/Digital-Inclusion/Documents/Digital-Skills-Toolkit_Spanish.pdf

Vuorikari, R., Kluzer, S. and Punie, Y. (2022) DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes. Publications Office of the European Union, Luxembourg.

lacnic frida